

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ Β΄

ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟΣ, ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ (*)

ΥΠΟ

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΧΑΛΚΗΣ

ΑΙ « ΠΡΟΪΠΟΘΕΣΕΙΣ » ΤΟΥ ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟΥ

Λέγοντες ἐν τῷ εὐθὺς ἀνωτέρω κεφαλαίῳ, ὅτι « ἐν τῇ μελέτῃ καὶ δὴ τῇ ἄρσει τῶν θεωρητικῶν καὶ « θεολογικῶν » προϋποθέσεων τοῦ Προσηλυτισμοῦ εὐρίσκεται ἡ λυσιτελεστέρα ἀντιμετώπισις καὶ λύσις τούτου », εἶχομεν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν τὸ ἀναντίρρητον γεγονός, ὅτι περὶ τὸν Προσηλυτισμὸν ὑπάρχουσιν, εἴτε ἀπλῶς ἐμφανίζονται ὡς ὑπάρχουσαι, ὠρισμένοι τινὲς « προϋποθέσεις », θεωρητικά, θεολογικά καὶ ἄλλαι, αἵτινες καὶ προβάλλονται συνήθως, οὐχὶ βεβαίως ἀπὸ μέρους τῶν ὑφισταμένων προσηλυτιστικῆν τινα δρᾶσιν Ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ἀντιθέτως ὑπὸ τῶν προσηλυτιζουσῶν Ὁμολογιῶν, ὑφ' ὧν καὶ θεωροῦνται ὡς στηρίζουσαι καὶ δικαιολογοῦσαι, ἰδεολογικῶς καὶ ἄλλως, τὸν Προσηλυτισμὸν.

Ὑπὸ τὴν προοπτικὴν καὶ ἀντίληψιν αὐτὴν εὐρίσκομεν συνήθως τὰς « προϋποθέσεις » ταύτας προσαγομένους, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ γνωστῇ περὶ τὸ θέμα τοῦτο βιβλιογραφίᾳ, τῶν « προϋποθέσεων » δὲ τούτων ἀπήχησιν καὶ εὐρυτέραν μνείαν παρέχει καὶ τὸ σχετικόν, ὡς εἶπομεν, τρίτον Τμῆμα, περὶ « Βασικῶν Προϋποθέσεων » τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης καὶ σχολιασθείσης Ἐκθέσεως τῆς ἐπὶ τοῦ Προσηλυτισμοῦ Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ παρὰ τὴν ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ γενομένην ἀντιδιαστολὴν μεταξὺ χριστιανικῆς μαρτυρίας καὶ Προσηλυτισμοῦ.

Ἀπὸ ταύτης τῆς ἀπόψεως ἢ ἐξέτασις ἐνταῦθα τῶν « προϋποθέσεων » τούτων τοῦ Προσηλυτισμοῦ τυγχάνει ἀπαραίτητος, ὅχι μόνον διὰ τὸν λόγον τοῦτον, καθ' ὃν, ὡς εἶπομεν, αὗται ἀποτελοῦσι τὴν οὐσιαστικωτέραν αἰτιολόγησιν τοῦ διεξαγομένου ἐκασταχοῦ Προσηλυτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι πᾶσα περὶ τὸ θέμα τοῦτο συζήτησις ἀναγκαστικῶς περιστρέφεται περὶ ταύτας, ὡς περὶ τὰ ἰδεολογικά, θεωρητικά, πρακτικά καὶ θεολογικά ἰδίᾳ αἴτια, ἅτινα εὐρίσκονται εἰς τὴν βᾶσιν ὄλων τῶν ἐπὶ μέρους αἰτιατῶν ἐν τῷ Προσηλυτισμῷ,

(*) Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 511 τοῦ προηγουμένου τόμου.

εἰς τὴν βᾶσιν δηλονότι ἕλων τῶν ἀνωμάλων καὶ ἀπροβλέπτων ἐν πολλοῖς καταστάσεων ἐκείνων, ὅσας δημιουργεῖ παρά ταῖς ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιαίαις ὁ ἐκάστοτε καὶ ἐκασταχοῦ διεξαγόμενος Προσηλυτισμός.

Καὶ θὰ ἤρκει μὲν ἀπλῆ τις παράθεσις τῶν « προϋποθέσεων » τούτων τοῦ Προσηλυτισμοῦ καὶ τῶν εὐρυτέρων περὶ τούτων ἀντιλήψεων καὶ σκέψεων τῶν διατυπouντων ταύτας ἑτεροδόξων, πλὴν τῆς Ὁρθοδόξου ἀπόψεως καὶ ἐρμηνείας τούτων οὔσης διαφόρου οὐσιωδῶς, καὶ δὴ καὶ ἀντιτιθεμένης πρὸς τὸν τρόπον αἰτιολογήσεως τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν ὑποκειμενικῶν κατ' ἀρχὴν δι' ἐκάστην ἑτερόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ Ὁμολογίαν κριτηρίων, οἷαι αἰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐνταῦθα « προϋποθέσεις » τοῦ Προσηλυτισμοῦ, δημιουργεῖται ἀφ' ἑαυτῆς ἢ ἀνάγκη τῆς παραθέσεως καὶ τῆς ἐκ παραλλήλου ἀναπτύξεως καὶ τῆς Ὁρθοδόξου ἅμα ἀπόψεως καὶ ἐρμηνείας τῶν περιέργων καθ' ἑαυτὰς « προϋποθέσεων » τούτων, δι' ὧν ζητεῖται ἡ δικαιολόγησις τοῦ ἐκάστοτε διεξαγομένου Προσηλυτισμοῦ.

Ὅτι δὲ αἱ « προϋποθέσεις » αὗται ἀποτελοῦσι τὰ κεφαλαιωδέστερα στοιχεῖα δικαιολογήσεως τῆς ἀσκουμένης κατὰ τόπους προσηλυτιστικῆς δράσεως, περὶ τούτου οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρχη ἀμφιβολία. Πᾶσα μορφή Προσηλυτισμοῦ ἀσκουμένη ὑπὸ ὄρισμένης « προϋποθέσεως », θεωρεῖ ἑαυτὴν κατ' ἀρχὴν ἡτιολογημένην, διότι αὐτὸ κυρίως σημαίνει « προϋπόθεσις ». Σημαίνει, ὡς γνωστόν, τὴν κατὰ ὑπάρχοντά τινα λόγον ἢ ἰσχύουσαν τινα αἰτίαν ἐμφάνισιν ἐνεργείας τινος ὡς συγγνωστῆς ἢ ἐπιβαλλομένης ἐκ τῶν πραγμάτων.

Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία δὲν θεωρεῖ ὡς εὐσταθοῦσαν κατ' ἀρχὴν τὴν περὶ « προϋποθέσεων » ἐν τῷ Προσηλυτισμῷ φιλολογίαν ταύτην. Διότι προϋποθέσεις, καθιστῶσαι συγγνωστὴν ἢ δικαιολογοῦσαι ἢ καὶ ἐπιβάλλουσαι — ὅπερ χεῖρον — κατάστασιν τινα, νοοῦνται ἐκεῖ μόνον ἔνθα ἢ κατάστασις αὕτη εἶναι καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς ἡ μόνη ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλομένη, καὶ ὡς τοιαύτη ἄρα ὡς ἡ μόνη ἀναπόφευκτος κρινομένη. Οὐδεὶς ὅμως δύναται νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι ὁ Προσηλυτισμός εἶναι ὅρος « sine quem non » ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ θὰ ἴδωμεν μὲν πῶς ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν ἐκκλησιολογικῶν λεγομένων « προϋποθέσεων » τοῦ Προσηλυτισμοῦ κρίνεται οὗτος, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη μορφή χριστιανικῆς μαρτυρίας, ὡς στοιχεῖον οἰνεῖ ἀναγόμενον εἰς τὴν « οὐσίαν » ἢ τὸ « εἶναι » τῆς Ἐκκλησίας, πλὴν τοῦτο δὲν εἶναι ἀρκετόν, ἵνα ἀποδείξῃ τὰς οὕτω λεγομένας « προϋποθέσεις » τοῦ Προσηλυτισμοῦ, προϊούσας πέραν τῶν ἕλων ὑποκειμενικῶν σημασίαν κεκτημένων κριτηρίων, τῶν μεμονωμένως ἰσχυόντων διὰ ταύτην ἢ ἐκείνην ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν ἢ Ὁμολογιῶν.

Θὰ ἦτο ἀσφαλῶς μειζόνως δεδικαιολογημένη ἡ συζήτησις αὕτη, ἐὰν περιστρέφετο μᾶλλον περὶ τὰς προβαλλομένας ἀπ' εὐθείας τυχὸν δικαιολογήσεις τοῦ Προσηλυτισμοῦ. Ὁφείλομεν ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι τοιαῦται δικαιολογήσεις κατ' ἀρχὴν ἀποφεύγονται περὶ αὐτόν, κυριολεκτοῦνται δὲ αἱ

δικαιολογήσεις αὐται ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν λοιπῶν μορφῶν « μαρτυρίας », ἢ « εὐαγγελισμοῦ », ἢ « ἱεραποστολῆς » ἐντὸς τοῦ συγχρόνου Χριστιανισμοῦ. Κυριολεκτοῦνται δηλονότι ἐπὶ τῶν μορφῶν ἐκείνων τῆς δράσεως τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων, αἵτινες ἐμπίπτουσιν ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν εὐθυνῶν των ὡς « Ἐκκλησιῶν », ὅπως παράσχωσι μαρτυρίαν τῆς ἑαυτῶν πίστεως πρὸς πάντας.

Καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς πλευρᾶς ἀποτελεῖ πρᾶξιν δικαιοσύνης δι' ἡμᾶς νὰ εἴπωμεν ρητῶς, ὅτι ἐκτιμῶμεν πλήρως τὴν διαπιστουμένην τελευταίως ἀντιδιαστολὴν μεταξὺ χριστιανικῆς μαρτυρίας καθόλου καὶ Προσηλυτισμοῦ ἰδίᾳ ἐν τῇ ὑπαρχούσῃ γνωστῇ περὶ Προσηλυτισμοῦ φιλολογία τοῦ συγχρόνου Οἰκουμενισμοῦ, καὶ δὴ κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ταῦτα ἔτη, μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς ἐιδικῆς περὶ Χριστιανικῆς Μαρτυρίας καὶ Προσηλυτισμοῦ Ἐκθέσεως τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἐξ ἀφορμῆς τῆς εὐρείας συζητήσεως τοῦ ἐπιμάχου θέματος τῆς συγχανουέσεως τοῦ Διεθνoῦς Συμβουλίου Ἱεραποστολῶν μετὰ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν.

Πλὴν δὲν δυνάμεθα νὰ ἀγνοήσωμεν καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Μαρτυρία, ὡς συγκεκριμένη εὐθύνη « ἐν τῷ παρέχειν ἕκαστον μαρτυρίαν τῆς ἑαυτοῦ πίστεως πρὸς πάντας » ἐμπλέκει ἀπ' εὐθείας, ὡς καὶ προλαβόντως εἴπομεν, ὅτε ἐκρίνομεν τὴν προμνημονευθεῖσαν Ἐκθεσιν ἀπὸ Ὁρθοδόξου πλευρᾶς, ἐμπλέκει καὶ τὸν Προσηλυτισμόν, ὁ δὲ διεξαγόμενος ἕκασταχοῦ Προσηλυτισμός καθ' ἑαυτόν, εἴτε ὡς ἡλλοιωμένη ἐκδήλωσις « μαρτυρίας » ἐρμηνευθῆ, εἴτε μονομερῶς ὡς πρᾶξις διεκκλησιαστικῆς ἀνωμαλίας ἐκληφθῆ, ἀσκειῖται πάντως πάντοτε ἐν ὀνόματι τῶν συγκεκριμένων τούτων « προϋποθέσεων », ἄνευ τῶν ὁποίων θὰ ἔμμενεν ἀναιτιολόγητος καὶ ἀνδαφικός.

Ἐλθωμεν δὴ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν « προϋποθέσεων » τούτων, τῶν ὅπως ποτ' ἂν ᾖ ὑφισταμένων νῦν ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ τοῦ Προσηλυτισμοῦ θεολογίᾳ.

Πρώτη ἐκ τούτων θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναφερθῆ ἡ ψυχολογικὴ τοιαύτη.

Ταύτην ἐν τῇ εὐθύνη τῆς Χριστιανικῆς Μαρτυρίας ἀναφέρει καὶ ἡ περὶ Προσηλυτισμοῦ Ἐκθεσις τοῦ Π. Σ. Ε., δι' ὅσων λέγει, ὅτι « πᾶσα Ἐκκλησία χριστιανικὴ ἔχει οὐχὶ μόνον τὸ δικαίωμα, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑποχρέωσιν, ὅπως παρέχῃ τὴν ἑαυτῆς μαρτυρίαν πρὸς τὸν κόσμον ἐλευθέρως καὶ φανερῶς, ἐπιζητοῦσα νὰ κερδίσῃ ὁπαδοὺς πρὸς τὴν ἣν κέκτηται ἀποκεκαλυμμένην θεόθεν ἀλήθειαν », τοῦθ' ὅπερ ἰσχύει « οὐχὶ μόνον διὰ τὸν μὴ χριστιανικὸν κόσμον, ἀλλ' ἐπίσης καὶ δι' ἐκείνους, οἱ ὅποιοι κατ' ὄνομα μόνον ὑπάγονται εἰς μίαν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν »⁷⁴. Ὁ δὲ Stephen C. Neill, ἐκ τῶν πρώτων

74. « Christian Witness, Proselytism and Religious Liberty in the setting of the World Council of Churches. A provisional Report submitted to the member Churches for their consideration », ἐν W.C.C. Minutes and Reports of the Ninth Meeting of the Central Committee, Galyatetö, Hungary, July 28 - August 5, 1956, p. 82. Πρβλ. Ecumenical Review, 9 (1956), p. 53.

ἀσχοληθέντων θεολογικῶς μὲ τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἐν τῷ Π. Σ. Ε., εἰς εἰδικὸν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου μνημόνειον αὐτοῦ, ὑποβληθὲν πρὸς μελέτην εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν «Περὶ Πίστεως καὶ Τάξεως», ἀφοῦ ἀναλύει τὴν ἀπέναντι τῆς ἐννοίας τῆς «ἀληθείας» ψυχολογικὴν ἄμα δὲ καὶ «ἐγωϊστικὴν» οἰονεὶ διάθεσιν ἐκάστης Ἐκκλησίας ἢ Ὁμολογίας, πιστεοῦσης ὅπως ὁποῦν ὅτι αὐτὴ διακατέχει ὀλόκληρον τὴν ἀλήθειαν, ἢ καὶ μέρος ἔστω ταύτης, ἐπιλέγει χαρακτηριστικῶς, ὅτι «πᾶσα Ὁμολογία, ἥτις κέκτηται μίαν ἀποκλειστικὴν, ἢ σχεδὸν ἀποκλειστικὴν ἀντίληψιν ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ὑπ' αὐτῆς διακατοχὴν τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, ἀποβλέπει ὡς πρὸς τι τὸ φυσικόν, ἢ τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τι τὸ ἄκρως πλεονεκτικόν, ἵνα προσαγάγῃ πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ταύτης κατὰ τὸ δυνατόν περισσότερα ἄτομα ἢ περισσότερους ὀμίλους ἐκ τῶν ἀντιφρονούντων καὶ ἀπεσχισμένων χριστιανῶν . . . »⁷⁵.

Βάσις ἐν τῇ τοιαύτῃ ψυχολογικῇ προϋποθέσει τοῦ Προσηλυτισμοῦ τίθεται ἡ βαθυτάτη ἀνάγκη πάσης ψυχῆς, ὅπως μεταδώσῃ τὴν ὑπ' αὐτῆς διακατεχομένην ἀλήθειαν καὶ εἰς τοὺς μὴ κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτῆς διακατέχοντας ταύτην, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἵνα καταστήσῃ καὶ τούτους μετόχους τῶν ἐκ ταύτης ἱκανοποιήσεων, ψυχικῶν, πνευματικῶν, ἢ καὶ πρακτικωτέρων πως καὶ ὕλικωτέρων ἔτι, ἀναλόγως τοῦ τομέως εἰς ὃν ἐπεκτείνεται ὁ χαρακτήρ τῆς ἐκάστοτε μεταδιδομένης ἀληθείας.

Ἡ τοιαύτη ψυχολογικὴ προϋπόθεσις, ἐν τῇ βάσει αὐτῆς, εἶναι ἀπολύτως δεδικαιολογημένη, τοῦλάχιστον κατ' ἀρχὴν, διότι δὲν ἤμπορεῖ νὰ διαμφισβητηθῇ τοῦτο κυρίως, ὅτι ὑπὸ τὴν ψυχολογικὴν ταύτην «πίεσιν» τῆς μεταδόσεως τῆς διακατεχομένης ἀληθείας ἀπὸ μέρους πάντων τῶν ἐκπροσώπων τῶν μέχρι σήμερον ἀναφανειῶν θρησκειῶν ἢ καὶ τῶν λοιπῶν ἔτι θύραθεν ἰδεολογιῶν γενικώτερον, καὶ ὑπὸ τὴν πνοὴν καὶ ᾄθησιν τοῦ τοιούτου ψυχολογικοῦ παράγοντος ἐγνώρισαν τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν καὶ ἐν πολλοῖς καὶ φανατικωτέραν διάδοσιν πάντα τὰ γνωστὰ συστήματα καὶ ρεύματα, οἷα ὁποῦν μορφῆς καὶ ἀποχρώσεως καὶ ἐὰν ὑπῆρξαν ταῦτα, καὶ εἰς τὴν ψυχολογικὴν ταύτην ἀνάγκην ὀφείλεται κατ' ἀρχὴν ἢ ζέσις καὶ τὸ ἐνθουσιαστικὸν στοιχεῖον εἰς πᾶσαν ἰδεολογίαν, ἢ ὅποια εἶτε πραγματικῶς ἀνταποκρινομένη εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς ἀληθείας, εἶτε καὶ ἀπλῶς νομιζομένη ὡς ἀληθῆς, καταγγέλλεται πανταχοῦ ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς.

Κατὰ ταῦτα ἐὰν θρησκεῖται, οἷαι ἐν ἀπωτέρᾳ μὲν προοπτικῇ ὁ Βουδδισμὸς καὶ αἱ λοιπαὶ τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς θρησκεῖται, αἱ τὴν διάδοσιν καὶ ἐξάπλωσιν γνωρίζουσαι, ἐν στενωτέρᾳ δὲ ἀντιλήψει ὁ Ἰουδαϊσμός, πάλαι τε καὶ νῦν, καὶ δὴ καὶ αὐτὸ τὸ Ἰσλάμ, ἐὰν ἐγνώρισαν καὶ ἐμφανίζωσι καὶ σήμερον ἔτι τὴν

75. Neill Stephen C., «Proselytism and Church Unity». Memorandum prepared for Working Committee of Faith and Order, FOC Papers, no : 35, August 1953, § 5, p. 2.

εὐρύτητα καὶ ἐπέκτασιν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἐὰν ἀσκάσῃν ἔργον « προσηλυτιστικὸν » εὐρὺ καὶ ἐπικινδύνως ἐνίοτε διὰ τὸν Χριστιανισμὸν ἐξελισσόμενον, τοῦτο ἀποδοτέον, κατὰ τὰ ὑπάρχοντα δεδομένα τῆς Ψυχολογίας τῶν Ἐθνησκειῶν ⁷⁶, εἰς τὸν ψυχολογικὸν μόνον παράγοντα.

Ἐὰν δὲ ταῦτα ἰσχύωσι διὰ Ἐθνησκειῶν θέσιν σκιαῶς ἐπεχούσας ἐν ἀντιπαρβολῇ πρὸς τὴν μόνην καὶ κατ' ἐξοχὴν Ἐθνησκειῶν τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθείας, τὸν Χριστιανισμὸν, πολλῶ μᾶλλον δεόν νὰ θεωρηθῇ ὅτι ὁ ψυχολογικὸς παράγων ἐν τῇ διαθέσει καὶ τάσει τῶν ἑκασταχοῦ χριστιανῶν, ὅπως μεταδώσῃ τὴν ἦν ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοῦ Κυρίου, τῆς αὐτῆς πίστεως καὶ τοῦ αὐτοῦ βαπτίσματος κατέχουσιν ἀλήθειαν, ἰσχύει μειζρόνως δι' αὐτόν, καὶ δὴ καὶ κατ' ἀπόλυτον λόγον. Ὁ χριστιανός, εἰς οἰανδήποτε ὁμάδα χριστιανικῆς κοινότητος καὶ ἐὰν ἀνήκη, ὀφείλει νὰ ἀνταποκριθῇ πρὸς τὴν κατ' ἀρχὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ὑποχρέωσιν ταύτην, ὅπως μεταδώσῃ τὴν ἀλήθειαν, ἣν πιστεύει ὅτι διακατέχει, ὑπακούων εἰς τὴν ἐσωτερικὴν φωνὴν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ψυχολογικὴν αὐτοῦ ὄθησιν καὶ « κλῆσιν » πρὸς τοῦτο.

Δὲν θὰ ἐνδιατρίψωμεν ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῆς οὕτως διατυπωμένης πρώτης ταύτης καὶ καθαρῶς ψυχολογικῆς « προϋποθέσεως », διότι πᾶς τις ἀντιλαμβάνεται, ὅτι ὁ ψυχολογικὸς παράγων, περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος, κυριολεκτούμενος ἐπὶ τοῦ κατ' ἀρχὴν θέματος τῆς μεταδόσεως τῆς ἀληθείας, εἶναι ὄντως ὑπολογίσιμος καὶ σοβαρός, ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ καθόλου ἀναφερόμενος. Πολλὰ ὀφείλει ὁ Χριστιανισμὸς, ἐν τε τῇ πρώτῃ αὐτοῦ διαμορφώσει καὶ διαδόσει καὶ ἐν τῇ μετέπειτα ἱστορίᾳ καὶ τῇ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀκμῇ αὐτοῦ, εἰς τὴν βαθυτάτην ταύτην ψυχολογικὴν ὄθησιν καὶ ὑποχρέωσιν τῶν χριστιανῶν, ὅπως μεταδίδωσι τὴν ἦν ἐκέκτηντο ἐξ ἀποκαλύψεως καὶ κατὰ Χάριν ἀλήθειαν.

Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογηθῇ καὶ τοῦτο, ὅτι ἐπὶ τελείως ἄλλου ἐδάφους κινεῖται ἡ κεφαλαιώδης αὕτη πραγματικότης τῆς ἐσωτέρας ψυχολογικῆς ὄθησεως, ὅταν πρόκειται περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς συνόλου ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ἔξω σχέσεσιν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τελείως ἄλλου ἐδάφους θὰ πρέπη νὰ θεωρηθῇ, ὅτι κινῆται αὕτη, ἐφαρμοζομένη εἰς τὴν καθ' ἑαυτὴν ἥμισυ ὁμαλὴν περίπτωσιν τοῦ Προσηλυτισμοῦ.

Ἐχει ἐν ἑαυτῷ καὶ ὁ Προσηλυτισμὸς πλουσίως ἀντιπροσωπευόμενον τὸ ψυχολογικὸν στοιχεῖον, καὶ κινεῖται καὶ ὁ προσηλυτίζων χριστιανὸς ἐκ κινήτρου ἀναγομένου εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ αὐτοῦ ψυχολογικοῦ παράγοντος, ἀκριβῶς ὡς συμβαίνει καὶ ἐπὶ τοῦ ἱεραποστολικῶς παρέχοντος μαρτυρίαν τῆς ἑαυτοῦ πίστεως καὶ μεταδίδοντος τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν καὶ διδασκαλίαν εἰς τὸν μήπω ἀκροασάμενον τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἀφρικανόν, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ἀσιάτην. Πλὴν δεόν εἰλικρινῶς νὰ ἀνομολογηθῇ, ὅτι ἡ ἐκ ψυχολογικῆς

76. K r a e m e r H., The Christian Message in a Non - christian World (London 1938), pp. 23 κ. ἐξ.

ανάγκης ὄθησις τοῦ προσηλυτίζοντος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐν τῇ πίστει ἐνέχει πάντως οὐκ ὀλίγα στοιχεῖα ἠθικῆς ἀπαξίας, ὅσα δὲν παρουσιάζει ἡ ἐκχριστιανίζουσα τὸν ἔθνικὸν ἢ ἀλλόθρησκον τάσις καὶ διάθεσις ἐν τῷ παρέχειν χριστιανικὴν ματυρίαν πρὸς τοὺς ἕξω.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐξ ἄλλης προοπτικῆς ἐξετάζων ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Γ' αἰῶνος ἐτόνισε δεόντως καὶ ἐπιγραμματικῶς ὁ Τερτουλλιανός, σχολιάζων τὴν παρουσιαζομένην διὰ τοὺς περὶ αὐτὸν χριστιανούς περιπτώσιν, ὅπως ἀποδώσῃ λατρευτικὰς τιμὰς εἰς τὸν Ρωμαῖον Αὐτοκράτορα. Ἀρνούμενος τὴν « ὑποχρέωσιν » ταύτην εἰς τοὺς χριστιανούς διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο φιλὸς ἄνθρωπος ⁷⁷, καὶ εἰδικεύων τὸν λόγον εἰς τὸ θέμα τῆς ἐλευθερίας ἐκάστου, ὅπως μὴ πιστεῦῃ καὶ μὴ ἀποδέχῃται, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ μὴ δεσμεύηται ἀπὸ πᾶν ὅ,τι οἱ ἄλλοι ἀποδέχονται ὡς ἀληθές, τοῦθ' ὅπερ ἐκεῖνος ὡς κατέχων τὴν πλήρη ἀλήθειαν, τὴν ἀληθῆ θρησκείαν, ἀποδέχεται ὡς παχυλὴν πλάνην καὶ δὴ καὶ ἀνοσιουργίαν, λέγει ἐπιγραμματικῶς τὰ ἑξῆς:

«Tamen humani juris et naturalis potestatis est unicuique, quod putaverit, celere; nec alii obest aut prodest, alterius religio. Sed nec religionis est cogere religionem, quae sponte suscipi debeat, mon v: cum et hostiae ab animo libendi expostulentur ⁷⁸.

Καὶ ἀρκεῖ μὲν, ὡς ἔφθμεν εἰπόντες, ἡ ψυχολογικὴ αὕτη ὄθησις παρ' ἐκάστῳ, ὅπως παράσχῃ μαρτυρίαν τῆς ἑαυτοῦ πίστεως, δὲν δικαιολογεῖ ὅμως, αὕτῃ καὶ μόνῃ, ὡς ἐσωτέρα κλήσις τοῦ χριστιανοῦ, τὴν τάσιν καὶ προσπάθειαν τούτου, ἵνα ἀναλάβῃ προσηλυτιστικὸν ἔργον εἰς βᾶρος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ πίστει. Ὁ γνωστὸς Ρωμαιοκαθολικὸς Θεολόγος π. Yves Congar ἐξετάσας εἰδικῶς τὸ θέμα τῶν σχέσεων Εὐαγγελισμοῦ (Ἰεραποστολῆς = *Evangelisation*) καὶ Προσηλυτισμοῦ (*Proselytisme*) ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης τοῦ ψυχολογικοῦ ἐν ἀμφοτέροις παράγοντος, ὁμολογεῖ ὅτι ὑπάρχει βεβαίως παρ' ἑκατέρῳ τούτων εἰδικὴ τις ψυχολογία, ἀπτομένη δεδικοιολογημένως τῶν μυχιωτάτων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, πλὴν ἐὰν θὰ ἔδει, λέγει, νὰ ἀποδοθῇ μονολεκτικῶς εἰς τε τὴν Ἰεραποστολὴν καὶ τὸν Προσηλυτισμὸν προσήκων τις χαρακτηρισμὸς καὶ ὀρισμὸς, διὰ μὲν τὴν πρώτην (τὴν Ἰεραποστολὴν) θὰ ἐλέγετο, ὅτι εἶναι « ζ ἦ λ ο ς », διὰ δὲ τὸν δεύτερον (τὸν Προσηλυτισμὸν), ὅτι εἶναι « ἀ δ ι α κ ρ ι σ ί α » ⁷⁹.

Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἐὰν ἐν ὀνόματι τῆς ψυχολογικῆς ταύτης προϋποθέσεως, τῆς ψυχολογικῆς ταύτης ἀνάγκης, ἤσκειτο σήμερον ὁ Προσηλυτισμὸς, θὰ κατεπατώντο ἀρχαὶ θεμελιώδεις τῆς χριστιανοπρεποῦς ἐν τῷ

77. Tertullianus, Apologeticus, 32, PL 1, 447.

78. Tertullianus, Liber ad Scapulam, 2, PL 1, 699.

79. Congar Yves, Proselytisme et Evangelisation, ἐν Rythmes du Monde, 1947, p. 61.

κόσμῳ τάξεως καὶ θὰ προϋδίδοντο αὐταὶ αὐταὶ αἱ ἱερώτεραι περὶ τῆς ἐκάστου σωτηρίας ἐν τῇ ἀληθεῖ 'Εκκλησίᾳ πεποιθήσεις καὶ αἱ περὶ ταύτης ἀσφαλεῖς διδασκαλαὶ τῆς Θείας 'Αποκαλύψεως ⁸⁰.

Ἄλλωστε δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται καὶ τοῦτο, ὅτι ὅσον ἐλευθέρως οἰοσδῆ- τις χριστιανὸς δικαιούται, ἵνα, ὑπέικων εἰς τὴν ψυχικὴν αὐτοῦ ὄθησιν, προβῆ εἰς τὴν μετάδοσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένης « ἀληθείας », ἐξ ἴσου ἐλευθέρως δικαιούται καὶ πᾶς τις ἄλλος συγχριστιανὸς αὐτοῦ, ἵνα, ὑπέικων καὶ οὗτος εἰς τὴν περὶ τοῦ ἀντιθέτου τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς ὄθησιν, ἀντιδράσῃ εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς ὑπὸ τοῦ ἐτέρου μεταδιδομένης « ἀληθείας ». Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἄλλωστε ἐγκρατεῖται ὀλόκληρον τὸ ψυχολογικὸν βάθος τοῦ φαινομένου, ὅπερ καλοῦμεν « ἀνεξιθρησκείαν ». Αὕτη περισσώτερον ἀπὸ μίαν κατάστασιν ἐννόμου καὶ ἔξωθεν ἐπιβαλλομένης τάξεως, εἶναι πρωτίστως καὶ κατ' ἀρχὴν καθεστῶς ψυχολογικὸν καὶ ψυχικὸν διμερές, καθεστῶς ὅπερ τότε μόνον θεωρεῖται καὶ εἶναι πλήρες καὶ ὠλοκληρωμένον, ὅταν διὰ τῶν αὐτῶν μέτρων σταθμίζεται ἢ τε προσφορὰ καὶ ἢ ζήτησις ἐν τῷ θρησκευτικῷ πεδίῳ, ἢ προσφορὰ τῆς πραγματικῆς ἢ νομιζομένης ἀληθείας ἀπὸ μέρους τοῦ μεταδίδοντος καὶ προσφέροντος αὐτήν, καὶ ἢ ζήτησις καὶ ἀποδοχὴ αὐτῆς ἀπὸ μέρους τοῦ πρὸς ὃν γίνεται ἢ δόσις. Ἄλλ' ὁ ψυχολογικὸς παράγων εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις εἶναι ἀνυπολογίστου βαρύτητος καὶ ἐκτάσεως. Καὶ οὐδεὶς δύναται ἢ δικαιούται νὰ διαμφισβητήσῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας τῷ προσηλυτιζομένῳ εἰς τὰς ψυχικὰς αὐτοῦ διαθέσεις καὶ προτιμήσεις, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀναγνωρισθῇ τὸ αὐτὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας καὶ εἰς τὸν προσηλυτίζοντα ὡς πρὸς τὴν προσηλυτιστικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ψυχικὴν ὄθησιν καὶ προτίμησιν ⁸¹.

Κατὰ ταῦτα ἢ ἀναγνωρίσις τῆς ψυχολογικῆς λεγομένης « προϋποθέσεως » τοῦ Προσηλυτισμοῦ εἶναι ὄχι μόνον δύσκολος καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνος ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, ὡς ὀδηγοῦσα εἰς καταστάσεις πολυπλόκους καὶ βλαβερὰς ποικίλων ψυχικῶν παρορμήσεων, ἥκιστα ἀρμοζουσῶν ἐν τῷ θέματι τῆς μεταδόσεως τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἀληθείας.

Δευτέρᾳ ὑπὲρ τοῦ Προσηλυτισμοῦ « προϋπὸθεσις » θὰ ἦτο ἡ ἰ δ ε ο λ ο γ ι κ ἢ τοιαύτη.

Ἐγκρατεῖται δὲ αὕτη ἐν τῷ γεγονότι, καθ' ὃ ἢ γενικὴ τῶν λαῶν νομοθεσία, ὅσον καὶ ἢ εὐρύτερα τῶν ἀνθρώπων συνείδησις προϋποθέτει καὶ περιλαμβάνει

80. Ἴδου πῶς διατυποῖ τὰς ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἀπόψεις αὐτοῦ ὁ ἡμέτερος Léo Z a n d e r (Ecumenism and Proselytism, ἐν Ecumenical Review, 3(1954), p. 261) : « For if I am in possession of the only salutary truth, I naturally seek to convert others to it... ».

81. L e o n a r d A u g., Liberté de la foi et Tolérance civile, ἐν τῇ ἐκδόσει « Tolérance et Communauté humaine chrétienne dans un monde divisé », κατὰ συνεργασίαν τῶν R o g e r A u b e r t, L o u i s B o u y e r κλπ. (Tournai 1952), σελ. 149/150.

ἀπαραχάρακτον τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας, ἥτις ἐν τῇ ἀπολύτως ἐξευλιγμένη καὶ ὠλοκληρωμένη αὐτῆς διατυπώσει καὶ μορφῇ συναντᾶται ὡς « ἐλευθερία σκέψεως, συνειδήσεως καὶ θρησκείας », ἀναγνωριζομένη εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐπεκτεινομένη ἐπὶ ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν κοινωνιῶν καὶ θεσμῶν, καὶ βεβαίως, ὡς εἰκός, καὶ ἐπὶ πασῶν τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν.

Ὡς τοιαύτη ἡ ἐλευθερία αὕτη εὐρίσκεται διατετυπωμένη ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐν τοῖς ἐπισήμοις κειμέναις τόσον τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τοῦ Ο.Η.Ε.⁸², ὅσον καὶ τῆς περιφήμου Οἰκουμενικῆς διακήρυξεως τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων⁸³, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ εἰς τὰς διατάξεις τῶν ἐπὶ μέρους Συναταγμάτων τῶν ἐλευθέρων καὶ δημοκρατικῶν λαῶν⁸⁴, ὡς ἐπίσης καὶ ἐκ παραλλήλου καὶ εἰς τὴν καθ' ὅλου φρασεολογίαν καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Καταστατικοῦ αὐτοῦ τούτου τοῦ Π. Σ. Ε.⁸⁵, ὡς καὶ εἰς τὴν γνωστὴν διακήρυξιν τοῦ Τογγότο, ὡς εἶδομεν, ἐνθα ἀναφέρονται τὰ δικαιώματα καὶ αἱ εὐθύναι τῶν Ἐκκλησιῶν-μελῶν τοῦ Π. Σ. Ε., ὡς πρὸς τὴν ἀπρόσκοπτον καὶ ἐλευθέραν διενέργειαν καὶ ἄσκησιν τῶν εἰς τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν ὡς Ἐκκλησιῶν ἀναγομένων ἔργων. Εἰς τὴν ἐλευθερίαν ταύτην ρητῶς ἀναφέρεται καὶ ἡ περὶ Προσηλυτισμοῦ Ἐκθεσις τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π. Σ. Ε.

Καὶ ἡ ἐλευθερία αὕτη « σκέψεως, συνειδήσεως καὶ θρησκείας » νοεῖται, κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἰδεολογικὴν, ὡς εἶπομεν, προϋπόθεσιν, ὄχι μόνον ὡς ἐλευθερία περὶ τὸ πιστεῦν ἢ καὶ λατρεῦν καὶ διενεργεῖν ἀκωλύτως τὰ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ μυστηριακὴν τοῦ χριστιανοῦ ζῶν ἐμπίπτοντα καθήκοντα ἢ δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐλευθερία περὶ τὸ ἐκφράζειν, διατυποῦν καὶ διαδίδειν, καὶ ἄρα καὶ « προπαγανδίζειν » τὰς ὑπ' αὐτοῦ πρεσβευομένας ἀρχὰς καὶ θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, καὶ δὴ οὐχὶ μόνον ἐπὶ τῷ ἀπλῶ σκοπῷ τοῦ καθιστᾶν ταύτας γνωστὰς τοῖς ἄλλοις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ μᾶλλον συγκεκριμένῳ καὶ σαφεῖ σκοπῷ τοῦ κερδίζειν τινὰ ἢ τινὰς εἰς τὴν παράταξιν τῶν ἑαυτοῦ πεποιθήσεων. Τὸ μεταπεῖθειν τὸν ἄλλον κατὰ ἐλευθέραν συζήτησιν, ἀλλὰ καὶ τὸ μετέρχεσθαι πρὸς τοῦτο καὶ ἄλλα μέσα, ὑπὸ τῆς πολιτικῆς νομοθεσίας ἐπιτρεπόμενα καὶ μὴ ἀποτελοῦντα ἐγκλήματα ἀναγόμενα εἰς τὴν συνήθη ποινικὴν νομολογίαν τῶν Κρατῶν, τοῦτο θεωρεῖται ὡς δικαίωμα ἐκ τῶν ἀναφαιρέτων

82. Northcott Cecil, Freedom of Religion. A Commentary on « A Charter of Religious Freedom » (London 1948), p. 29.

83. Δ α σ κ α λ ά κ η Γ. Δ., Ἡ Οἰκουμενικὴ Διακήρυξις τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων (Ἀθήναι 1953), σελ. 121.

84. Mirkiné-Guetzevitch B., Les Constitutions de l'Europe Nouvelle, édit. 10 (Paris 1938) passim. Πρβλ. ἀπὸ ἀγγλικῆς πλευρᾶς, Northcott C., Freedom of Religion. A Commentary on « A Charter of Religious Freedom » (London 1948), pp. 8 καὶ 10.

τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν, τῶν ἐντὸς ἐλευθέρων πολιτειῶν καὶ καθεστῶτων διαβιούντων⁸⁵.

Κατὰ ταῦτα τὸ προσηλυτίζειν, ὡς πρᾶξις ἐμπίπτουσα ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἀτόμου ὅσον καὶ τῶν θεσμῶν, οἶαι, ὡς εἰκός, καὶ αἱ κατὰ τόπους Ἐκκλησίαι καὶ Ὁμολογίαι, θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην « προϋπόθεσιν », ὡς πρᾶξις ἐπιτρεπομένη καὶ δὴ καὶ ἀναφαιρέτως συνυφασμένη μετὰ τῆς ἐλευθέρως διαρθρώσεως τῶν διεξαγουσῶν τὸν Προσηλυτισμὸν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν.

Αὐτονόητον ὅμως, ὅτι αἱ καθ' ἑαυτὰς ἰσχύουσαι αὗται ἀντιλήψεις περὶ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ περὶ ἐλευθερίας συνειδήσεως, λατρείας καὶ διαδόσεως τῶν θρησκευτικῶν ἐκάστου πεποιθήσεων, ὑπόκεινται καὶ εἰς ὀρισμένες τινὰς περιοριστικὰς καταστάσεις, προερχομένας καὶ ἐπιβαλλομένας ἀπὸ τὴν αὐτὴν ταύτην τὴν ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογὴν τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας κατὰ τόπους καὶ κατὰ περιπτώσεις.

Καὶ κατ' ἀρχὴν μὲν δέον νὰ ὁμολογήσωμεν εἰλικρινῶς, ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ τις, καὶ δὴ οὐσιώδης, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐλευθερίας, θεωρουμένης οὐμανιστικῶς καὶ χριστιανικῶς⁸⁶. Τοῦτο ἀκροθιγῶς ἐδηλώσαμεν καὶ πρότερον.

85. Ἴδε τὴν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης ἐξέτασιν τοῦ θέματος τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας ἐν τῷ συντόμῳ ἄρθρῳ τοῦ Bates M. S., *Religious Liberty. Recent Phases of the Problem*, ἐν *Ecumenical Review*, 8 (1956), pp. 372/375.

86. Ἐλευθερία ἐν οὐμανιστικῇ ἀντιλήψει εἶναι ἡ « ἀπουσία πιέσεως ἢ περιορισμοῦ » Τοῦτο ἀπὸ ἀρνητικῆς πλευρᾶς. Ἐπὶ τὸ θετικώτερον, ἐλευθερία εἶναι « ἡ δυνατότης τοῦ πράττειν τι ἢ τοῦ ἀποβαίνειν τι τὸ ἄξιον καὶ καλόν ». Κατὰ ταῦτα ἡ ἐλευθερία προϋποθέτει τὴν δυνατότητα ἐκλογῆς ἀγαθῶν μέσων πρὸς ἀγαθὰς ἐκβάσεις, ἢ τοῦλάχιστον, τὴν δυνατότητα αὐτοπροαιρέτου ἐκλογῆς κατευθύνσεως καὶ πορείας ἐν τῇ ζωῇ, ὁδηγοῦσης πρὸς τι τὸ καλόν. Ἐννοεῖται, ὅτι πάντα ταῦτα ἀπαιτοῦσι ἀπὸ τοῦ ἀτόμου ἢ τοῦ ὁμίλου τῶν ἀνθρώπων, τῶν φερομένων πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, νὰ κέκτῃνται ἐνεργὸν νοημοσύνην καὶ συνείδησιν ἐν ἐγρηγόρσει, διότι ἐλευθερία πρὸς κατὰ βούλησιν ἐπιτέλεσιν παντὸς ὅπερ δὲν εἶναι συνετόν, σοβαρὸν καὶ ἠθικὸν καθ' ἑαυτό, δὲν εἶναι ἐλευθερία, ἀλλὰ παρανενοημένη καὶ ἀσυνείδητος δρᾶσις. Διὸ καὶ ἐλευθερία ὑπάρχει ἐκεῖ ἔνθα ὑπάρχει ἡ ἐννοία τῆς νομίμου, τῆς ὀργανωμένης, τῆς κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ νόμου, τοῦ ἔθους, τῆς τάξεως καὶ τοῦ συνειδῶτος ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ οἰκοδομῇ τοῦ συνόλου καὶ ἐν ἐκτιμῆσει τοῦ μερικωτέρου ὅσον καὶ τοῦ γενικωτέρου συμφέροντος. Εἶναι ἄρα ἡ ἐλευθερία, καθεστῶς εὐρυτάτων διὰ τὸν ἄνθρωπον δυνατοτήτων πάσης φύσεως, πλὴν καὶ καθεστῶς κινούμενον ἐντὸς ἠθικῶν, κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ εὐρύτερον ἀνθρωπιστικῶν περιοριστικῶν διατάξεων, ὅσαι καθιστῶσι τὴν ἐλευθερίαν κατάστασιν εὐεργετικὴν διὰ τὸν ἐφιεμένον ταύτην, ὅσον καὶ διὰ τὸ στενώτερον ἢ εὐρύτερον περιβάλλον αὐτοῦ, ἐντὸς τοῦ ὅπου οὐδεμία διατάραξις ἢ στραγγαλισμὸς τῶν εὐεργετικῶν αὐτοῦ καταστάσεων ἐπιτρέπεται χάριν ἐξασφαλίσεως ὠφελημάτων τινῶν ὑπὲρ τοῦ ἀτόμου ἐν πνεύματι χρησιμοθηρικῷ, « utilitaristic ». Ἴδε Bates M. S., *Religious Liberty ; An Inquiry* (New York, Intern. Miss. Council καὶ London, 1945), σελ. 295. Πρβλ. καὶ τοὺς ὀρισμοὺς τοὺς παρεχομένους ἀπὸ οὐμανιστικῆς πλευρᾶς ὑπὸ τοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ Sheen Fulton, *Liberty, Equality and Fraternity* (New York 1938), σελ. 1, καὶ ἀπὸ ἀγγλικανικῆς πλευρᾶς ὑπὸ Action John, *The History of Freedom and other Essays* (London 1907), σελ. 3.

“Ο,τι εἶναι οὐμανιστικῶς ἐλευθερία, τοῦτο δὲν εἶναι ἐλευθερία καὶ χριστιανικῶς. Καὶ ὅ,τι εἶναι ἐλευθερία διὰ τὸν κόσμον, τοῦτο δὲν εἶναι ἐλευθερία καὶ κατὰ Χριστὸν⁸⁷. Ἀντιθέτως. Ἐκεῖ ἔνθα ὁ κόσμος διαβλέπει ἐλευθερίαν καὶ καταστάσεις ἐλευθέρας ἐνεργείας, εἶναι δυνατόν, χριστιανικῶς σταθμιζομένων τῶν πραγμάτων, νὰ ὑπάρχη κατάστασις δουλείας, κατὰ τὴν ἀδιάφυστον προσωπικὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου⁸⁸.

Ἄλλὰ καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς μεταφυσικῆς, οὕτως εἰπεῖν, ἀντιμετωπίσεως τῆς οὐσίας τῆς ἐλευθερίας ἐν χριστιανικῇ προοπτικῇ⁸⁹, τυγχάνει γεγονὸς ἀναντίρρητον, ὅτι ἡ ἐλευθερία, καὶ ἐντὸς τῶν κατὰ κόσμον συμβατικοτήτων θεωρουμένη, εἶναι διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ κατάστασις τὰ μάλιστα ἐξαρτωμένη ἀπὸ παράγοντας πολλάκις τελείως ἀσταθμίτους ἐκκλησιαστικῶς καὶ ὑφισταμένη ἀδιάκοπον τὴν ἐπιρροὴν ἐξωτερικῶν πιέσεων, προερχομένων ἐκ τῶν « μὴ-θεολογικῶν » λεγομένων παραγόντων, οἵτινες, εἰ μὴ τι ἄλλον, τοῦλάχιστον ἀλλοιοῦσι τὰς μορφὰς καὶ ἐκδηλώσεις τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅσον καὶ ἐν τῇ λοιπῇ κατὰ κόσμον ζωῇ⁹⁰. Καὶ τοῦτο ὄχι μόνον προκειμένου περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἐλευθερίας, ὡς καταστατικῆς ἢ ἐπιδιωκτέας συνολικῆς πραγματικότητος ἐν τῇ διαρθρώσει καὶ τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας καθόλου, ἀλλὰ προκειμένου καὶ περὶ τῶν μερικωτέρων μορφῶν ἐλευθερίας ἐν τῷ σώματι αὐτῆς, ὡς εἶναι ἡ ὑπὸ μελέτην ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως, ἡ καὶ αὐτὸ ἔτι τὸ ἀνεκτὸν καθεστῶς ἀπλούστερον τῆς ἀνεξιθρησκείας. Πᾶσαι αἱ μορφαὶ αἴται ἐλευθερίας ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας ὑπόκεινται εἰς διακυμάνσεις ἐκφάνσεων καὶ ἐκδηλώσεων, αἵτινες ποικίλλουσι κατὰ τὰς συνθήκας

87. Παρὰ Cecil Northcott συναντῶμεν τὴν ἀντίληψιν, ὅτι αἱ ἐλευθερίαι, οὐμανιστικὴ καὶ χριστιανικὴ, εἶναι δύο πράγματα ἐφαπτόμενα ἢ καὶ συμπίπτοντα, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὡς λέγει, ὅτι ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία προϋποθέτει πάσας τὰς λοιπὰς τοιαύτας. (Northcott, Freedom of Religion. A Commentary on « A Charter of Religious Freedom » (London 1948), pp. 4/5). Καίτοι ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία προϋποθέτει κατ' ἀρχὴν πάσας τὰς λοιπὰς καὶ εἶναι οὕτως εἰπεῖν « τὸ ἄνθος πασῶν τῶν λοιπῶν ἐλευθεριῶν », ἐν ταῦταις τοῦτο ἄριστον δύνανται νὰ σημαίη, ὅτι αἱ δύο ἐννοεῖται τῆς ἐλευθερίας, ἡ οὐμανιστικὴ καὶ ἡ χριστιανικὴ, εἶναι ταυτῶσται κατὰ πάντα. Αἱ μορφαὶ τῆς οὐμανιστικῆς ἐλευθερίας, καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς ὑψηλοτέρας καὶ πλέον ἀποκόσμου ὕψους, εἶναι ἐντετοπισμένοι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ ὑφίστανται τὰς ἐκ τούτου περιοριστικὰς ἐπιδράσεις. Ἐνῶ ἡ κατὰ Χριστὸν ἐλευθερία κινεῖται ἐπὶ ἐδάφους οὐχὶ ἀπλῶς πνευματικωτέρου, ἀλλὰ ἐν πολλοῖς μυστικοῦ καὶ ὑπερκόσμου.

88. Ρωμ., 6, 16 κ. ἐξ.

89. Ἴδε σχετικῶς τὴν ἐμπεριστατωμένην καὶ περιεκτικὴν μελέτην τοῦ Hodgson L., The christian Idea of Liberty (London 1941) passim. καὶ ἰδίᾳ ἐν σελ. 16 κ. ἐξ., 28 κ. ἐξ.

90. Ἡβρλ. τὰ ὅσα ἐπιγραμματικῶς λέγει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ο ἱερός Λακταντίου, ἀπαριθμῶν τὰς περιοριστικὰς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καταστάσεις καὶ συνθήκας ἀνελευθερίας. Lactantius, Epitome Divinarum Institutionum, 54, PL 6, 1061 κ. ἐξ.

υπάρξεως και διαβιώσεως ἐκάστης Ἐκκλησίας ἐν τῷ ἑαυτῆς περιβάλλοντι ⁹¹. Τοῦτο ἰσχύει διὰ πάσας τὰς περιόδους και διὰ πάσας τὰς περιπτώσεις τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ παραδείγματι, ὅτε ἡ ἐπίσημος Ἐκκλησία, κατὰ τὴν περίοδον τῶν αἱρέσεων, ἔχαιρεν ἐλευθερίας, μία μεγάλη μερὶς χριστιανικῶν κοινοτήτων, αἰρετικῶν μὲν βεβαίως, θεωρουσῶν ὁμως ἑαυτὰς — ὡς μὴ ὄφελεν — ὡς γνησίας Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, παρεπονοῦντο διὰ καταστάσεις ἀνελευθερίας και καταπίεσεων ἐν τῷ σώματι και τῇ ζωῇ αὐτῶν. Καὶ τάνάπαλιν, ὅτε ἡ ἄρειανη, ἐπὶ παραδείγματι, μερὶς, μεσοῦντος τοῦ Δ' αἰῶνος και ἐφεξῆς, ἤρχιζεν ἐπιβαλλομένη και πιέζουσα τὴν ἐπίσημον Ἐκκλησίαν, τὴν Ὁρθόδοξον, ἡ τελευταία αὕτη κατήγγελλεν τὰς καταστάσεις ἀνελευθερίας, αἰτινες ἐβάρυνον ἐπὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς ⁹².

91. Neill Stephen C., « Proselytism and Church Unity ». Memorandum prepared for Working Committee of Faith and Order, FOC Papers, no: 35, August 1953, § 3, pp. 1)2. Ὁ M. S. Bates (Religious Liberty. An Inquiry (New York - London 1945), pp. 300/301) ἀπαριθμεῖ μεταξὺ τῶν « μὴ - θεολογικῶν », δεσμευτικῶν δὲ τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παραγόντων τούτων, τὴν οἰκογενειαν, τὰ ἦθη και ἔθιμα, τὴν κοινὴν γνώμην, τὸν τύπον, τὰς μεθόδους ἀγωγῆς και παιδείας και ἄλλα, ἐν τέλει δὲ και αὐτὸν τὸν θεσμόν και τὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἐκκλησίας. Τῆς ἐλευθερίας, λέγει, μὴ δυναμένης νὰ νοηθῇ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ὡς δικαιώματος ἀχαλινώτου ἐπιτελέσεως πάσης οἰασθήποτε πράξεως, αὐτονόητον ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἀδυνατοῦν νὰ πράξωσι τι, ὅπερ θὰ προσέκρουε, κατὰ τινὰ τρόπον, εἰς τὴν καλῶς νοουμένην Ἡθικὴν, ἢ τὴν χριστιανικὴν κοινωνικότητα, ἢ τὸ γενικώτερον καλόν, τὴν κοινὴν αἰδῶ κ.λ.π. Οὕτω π.χ. δὲν εἰσέρχονται ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας ἡ περὶ πολυγαμίας πράξεις τῶν Μορμόνων ἢ ὀρισμέναι ἀγριότητες παραφασίας τινὸς τῶν Ἀναβαπτιστῶν κλπ. Παραδέχεται δὲ ὁ αὐτὸς Bates, ὅτι ἡ ἐλευθερία ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι « ἀπολύτου ἐκτάσεως », ἀλλ' ὑπόκειται εἰς καθοριστικὰς και ρυθμιστικὰς διατάξεις και ἀποφάσεις τῆς χριστιανικῆς ὁλότητος, τῆς μερικωτέρας χριστιανικῆς κοινότητος και τελικῶς τοῦ Κράτους και τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ. « Ἐν τινι συγκεκριμένῃ κοινωνίᾳ, λέγει, εἰς συγκεκριμένην τινὰ χρονικὴν στιγμήν, δύνανται νὰ ὑπάρξωσι διαφοραὶ ἀντιλήψεις, ἐρμηνείας ἢ ὀρισμοῦ ἐπὶ θρησκευτικοῦ ἢ θεολογικοῦ τινος ζητήματος, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει ὅτι ἐξουθενεῖται ἢ στραγγαλίζεται ἡ ἐλευθερία τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Κοινότης και αἱ ἀπαιτήσεις αὐτῆς, τὸ Κράτος και τὰ συμφέροντα αὐτοῦ, ἀλλοιοῦσι ὀρισμένας πραγματικότητας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ... Ἀσφαλῶς δὲ τὰ ἄτομα και οἱ θρησκευτικοὶ θεσμοὶ δὲν δύνανται νὰ παράσχωσι μερικὴν τινὰ και ὑποκειμενικὸν ὀρισμὸν τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας και νὰ ἐπιβάλωσι τοῦτον ἐπὶ τοῦ συνόλου. Κατὰ μείζονα δὲ λόγον ἡ εὐρεῖα ποικιλία τῶν ἐν τῷ κόσμῳ κοινωνιῶν και τῶν κρατῶν και αἱ ποικιλαι ἠθικαὶ ἀντιλήψεις τῶν πολλῶν, εἰσάγουσι εἰς τὴν ζωὴν και μεγάλην τινὰ ποικιλίαν ἐρμηνειῶν και ἀντιλήψεων τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, αἰτινες και διαφέρουσιν ἀλλήλων ἀκόμη και διὰ τὰ μέλη ἐνὸς και τοῦ αὐτοῦ σώματος, μιᾶς και τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας ἢ Ὁμολογίας...».

92. Ἴδε σχετικῶς περὶ τῶν παραπόνων τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὰς καταστάσεις ἀνελευθερίας, ἐπιβαλλομένας ἀπὸ μέρους τῶν Ἀρειανῶν παρὰ Hilarius, Contra Arianos, 3, PL 10, 610/611. Ἴδε τὴν ἀνάπαλιν θέσιν παρὰ Hieronymus, Commentar. in Epist. ad Galatas, III, 5, 9, PL 26, 403. Εἶναι γνωστὴ δὲ και ἡ ὁξεῖα θέσις τοῦ ἱεροῦ Ἀβγούστίνου κατὰ τῶν αἰρετικῶν τοῦ περιβάλλοντός του, κατὰ τῶν Δονατιστῶν Ἰδία, ἐναντίον

Και ἡ κατάστασις αὕτη συνεχίσθη ἐν ἀπάσῃ στιγμῇ τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας⁹³.

Ἄλλ' ἵνα καταστήσωμεν ἔτι σαφεστέραν τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς ἐξαρτήσεως τῆς ἐλευθερίας διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκ τῶν ποικίλων καὶ διαφόρων παραγόντων τῆς ζωῆς, οἵτινες καίτοι δεσμεύουσι, κατὰ τινὰ τρόπον, τὰς συνθήκας διαβιώσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἐν τούτοις δὲν θεωροῦνται ὡς δημιουργοῦντες καταστάσεις ἀνελευθερίας δι' αὐτήν, ἢ ὡς ἐξουθενοῦντες τὴν ἐλευθερίαν δι' αὐτήν καὶ διὰ τοὺς παραλλήλους πρὸς αὐτήν θεσμούς τῆς κοινωνίας, δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ὡς παράδειγμα τὰς Ἐκκλησίας ἐκείνας, αἵτινες ὑπάρχουσιν ὡς « καθεστηκυῖαι » Ἐκκλησίαι ἐντὸς Πολιτειῶν, ἐχουσῶν ὡς ἐπίσημον ἔθνικὴν θρησκείαν αὐτῶν τὸ δόγμα τῶν Ἐκκλησιῶν ἐκείνων. Διὰ τὰς Ἐκκλησίας ταύτας — καὶ τοιαύτη εἶναι, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ περίπτωσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος — Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία περιχωροῦσιν ἀλλήλας καὶ ὁ μηχανισμὸς τῆς ἐλευθερίας κινεῖται ὑπὸ τύπον διαφοροποιημένον ἢ ἐν ἄλλαις χώραις καὶ περὶ ἄλλων Ἐκκλησιῶν προκειμένου, χωρὶς ἐννοεῖται ἡ

τῶν ὁποίων ἐκίνησε καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν κρατικὴν μηχανήν, ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι ἦτο συμφωρότερον πάντως διὰ τοὺς αἰρετικούς καὶ σχισματικούς ὅπως β ι α σ θ ὤ σ ι ν ἐν τῇ Θεῷ Χάριτι καὶ δι' αὐτῶν ἔτι τῶν σκληρῶν μέσων καὶ τῶν καταδυναστεύσεων, παρὰ νὰ ἀποθάνωσιν ἄνευ τῆς δυνατότητος καὶ τῆς ἐσχάτης ἔστω ἐλπίδος, ὅπως ἀχθῶσιν εἰς σωτηρίαν. Γνωστὸν δὲ ὅτι ἠρμήνευσε κατὰ ἴδιον τρόπον καὶ τὸ γραφικὸν χωρίον « ἀνάγκασον εἰσελθεῖν » (Λ ο υ κ., 14, 26). Αἱ ἀντιλήψεις αὗται τοῦ ἱεροῦ Λύγουστίνου ἐπεβλήθησαν καὶ ἐπὶ ὀλοκλήρου τοῦ Δυτικοῦ Μεσαίωνος καὶ ἐπεκράτησαν καθ' ὅλας τὰς γνωστὰς περιπτώσεις ἐλλείψεως ἀνεξίθρησκείας, ἃς ἐγνώρισεν ἡ Λατινικὴ Δύσις. Πρβλ. Carlyle A. J., *Christian Church and Liberty* (London 1924), pp. 89/94.

93. Ἡ μακρὰ περίοδος τοῦ Βυζαντινοῦ παρ' ἡμῖν Μεσαίωνος εἶναι ὡσαύτως πλήρης ἀναλόγων περιπτώσεων, πρὸς ἑκατέρωθεν τῶν κατευθύνσεων. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ἐπὶ παραδείγματι, ὁ Πατριάρχης Ἄνθιμος παύεται καὶ διώκεται ἐπὶ Εὐτυχιανισμῷ (536), οἱ Μανιχαῖοι τίθενται ἐκτὸς νόμου καὶ τιμωροῦνται διὰ θανατικῆς ποινῆς, εἰς τοὺς Μοντανιστὰς ἐν Φρυγίᾳ ἐπιβάλλεται ὁ ἀναβαπτισμὸς καὶ διώκονται οἱ ἀρχηγοὶ των, ἐκ τῶν Γνωστικῶν ἀφαιρεῖται τὸ δικαίωμα τῆς δημοσίας λατρείας καὶ ἀπαιτεῖται ἡ ἐντὸς τριμήνου ἐπιστροφή των εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἀπὸ τοῦς Ἐθνικοῦς ἀφαιρεῖται τὸ δικαίωμα τῆς πολιτογραφησεώς των, σὺν ἄλλοις δὲ καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς παιδείας περιορίζεται, διαλύεται ἡ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν καὶ οἱ Διδάσκαλοι αὐτῆς ὑποχρεοῦνται νὰ ἐκλέξωσι μεταξὺ τῆς ἐπιστροφῆς των εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν ἢ τῆς ἐξορίας. (B r o w n e L. E., *The Eclipse of Christianity in Asia* (Cambridge 1933), pp. 26/27). Ἐπὶ Ἡρακλείου ἀνάλογοι περιπτώσεις σημειοῦνται προκειμένου περὶ τῶν Μονοφυσιτῶν, διωκομένων ὑπὸ τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας. Ἄλλὰ καὶ ἡ τελευταία αὕτη ὑφίσταται πιέσεις σοβαρὰς ἀπὸ μέρους τῶν αἰρετικῶν τούτων ἐν ταῖς ἀπομεμακρυσμέναις ἰδίαις ἐπαρχίαις τοῦ Κράτους. Εἶναι γνωστὰ ἄλλωστε αἱ καταπιέσεις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπὸ μέρους τῶν Ἀρειανῶν καὶ τῶν Ἀρειανιζόντων, εἰς ἐποχὴν ἐλαφρῶς προτέραν. Συνθήκαι ἀνελευθερίας διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπικρατοῦν, κατὰ περιόδους καὶ κατὰ περιοχάς, καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς διαγκουμένου Ἰσλάμ. Γνωστὰ εἶναι ὡσαύτως καὶ καταστάσεις ἀνελευθερίας ἑκατέροθεν καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Εἰκονομαχίας, ὡς καὶ κατὰ τὰ ἀκολουθήσαντα θλιβερὰ γεγονότα ἐξ ἀφορμῆς

ἐλευθερία καθ' ἑαυτὴν νὰ χάνη τι ἐκ τῶν οὐσιαστικῶν αὐτῆς χαρακτήρων⁹⁴. Εἰς τὰς τοιαύτας χώρας ἢ « καθεστηκυῖα » ἢ « ἔθνικη » λεγομένη Ἐκκλησία θεωρεῖται κρατικῶς ὡς θεσμὸς διασφαλίζων τὴν ἔθνικὴν ἐνότητα, καὶ ἄρα ὡς θεσμὸς πλήρως δικαιούμενος ἵνα διεκδικήσῃ δι' ἑαυτὸν τὴν κρατικὴν προστασίαν καὶ εὐνοίαν. Καίτοι δὲ αἱ λοιπαὶ μορφαὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἄλλωστε καὶ τὰ λοιπὰ θρησκευματα, ἐν ταῖς τοιαύταις Πολιτείαις οὐτε διώκονται, οὐτε ἀπλούστερον ὑφίστανται περιορισμούς εἰς τὰ λατρευτικὰ καὶ ἄλλα δικαιώματα αὐτῶν, τὰ ἀπορρέοντα, ὡς εἰκόσ, ἐκ τῶν περὶ ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως διατάξεων, ἐν τούτοις ἢ δημοσία προπαγάνδισις τούτων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀξήσεως τῶν μελῶν αὐτῶν θεωρεῖται ὡς ἀπειλὴ κατὰ τῆς ἔθνικῆς ἐνότητος, καὶ ὅθεν ἢ Πολιτεία αὐτοκλήτως ἔρχεται, ἵνα περιορίσῃ τὴν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατατείνουσαν δρᾶσιν αὐτῶν, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ ἀπ' εὐθείας περιορισμὸν ἢ ἀλλοίωσιν τῆς ἐννοίας τῆς ἐλευθερίας γενικῶς καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως εἰδικώτερον.

Κατὰ ταῦτα δὲν δύναται σοβαρῶς νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι, ἐμποδιζομένου τοῦ Προσηλυτισμοῦ, τάλαιπωρεῖται ἰδεολογικῶς αὐτὴ αὕτη ἢ ἱερὰ ἐννοία τῆς ἐλευθερίας καὶ ὅτι κολοβοῦται καταφόρως ἢ θρησκευτικὴ ἐλευθερία τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ παρὰ τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνηγορίαν, ὡς ἐφθημεν εἰπόντες, τῶν ἐπισήμων κειμένων, τῶν διασφαλίζόντων τὰς βασικὰς μόνον ἐλευθερίας

τῆς διαμάχης καὶ τοῦ σχίσματος μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, μεταξύ Λατίνων καὶ Βυζαντινῶν, μεταξύ Λατινοφρόνων καὶ Ὁρθοδοξούντων κλπ. Ἴδε σχετικῶς O e k o n o m u s L., La vie religieuse dans l'Empire Byzantin aux temps des Comnènes et des Anges (Paris 1918), pp. 117 κ. ἐξ., S p i n k a M., A History of Christianity in the Balkans (Chicago 1933), pp. 146 κ. ἐξ. Πρβλ. καὶ B a l e s M. S., Religious Liberty. An Inquiry (New York - London 1945), pp. 238 κ. ἐξ.

94. Ὑπάρχουσι τέσσαρες κυρίως τύποι Κ α θ ε σ τ ὠ ν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκδηλοῦται ἢ ὑφίσταται « περιορισμοὺς » ἢ θρησκευτικὴ ἐλευθερία. Εἰς τὸν πρῶτον τύπον ἀνταποκρίνονται τὰ Κράτη ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα μία καὶ μόνη θρησκεία κατέχει θέσιν οὐσιαστικῶς καὶ πραγματικῶς « προνομιούχον ». Ἐννοεῖται ὅτι αἱ μὴ ἀνεγνωρισμένοι κρατικῶς θρησκεῖαι ἢ θρησκευτικαὶ κοινότητες δὲν ἀπολαύουσιν εἰς τὰ Κράτη αὐτὰ παρὰ στενῆς τιнос ἐλευθερίας, ὁ δὲ θρησκευτικὸς παράγων διαδραματίζει ὕψιστον ρόλον ἐν τῇ ζωῇ καὶ τοῖς δικαιώμασι τῶν πολιτῶν. Ὁ δεῦτερος τύπος περιλαμβάνει τὰ Κράτη ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα μία μόνον θρησκεία εἶναι ἀπλῶς ἢ « πνευματικῶς προνομιούχος ». Εἰς τὰς Κράτη ταῦτα Κυβέρνησις καὶ Νομοθεσία ἐμπνέονται ὑπὸ τῆς προνομιούχου θρησκείας, ἀλλὰ τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν, τῶν μὴ ἀνηκόντων εἰς τὴν προνομιούχον θρησκείαν δὲν κλονίζονται, οὐδὲ παρῶνται ὑπὸ τῆς Πολιτείας. Ὁ τρίτος τύπος εἶναι τὰ Καθεστῶτα, τὰ ἐπιλεγόμενα « πλουραλιστικά », ἅτινα ἀναγνωρίζουσιν ἐξ ἴσου ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ τομέως τὰ διάφορα θρησκευματα καὶ τὰς διαφόρους θρησκευτικὰς κοινότητας, καὶ παραδέχονται ταῦτα ὡς ἐκπολιτιστικὰς δυνάμεις τοῦ Κράτους καὶ τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς θεσμούς στηρίζοντας τὴν κοινωνίαν. Ὁ τέταρτος τύπος ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ « λαϊκιστικά » καθεστῶτα, εἰς ἃ ἔχομεν πλήρη διαχωρισμὸν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἢ γενικώτερον Θρησκευματος καὶ Πολιτείας. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ « λαϊκισμὸς » οὗτος ἢμπορεῖ νὰ εἶναι διαφόρου μορφῆς καὶ ἐντάσεως, καὶ ὡς τοιοῦτος περισσώτερον ἢ ὀλιγώτερον ἀνεχόμενος τὰς θρησκευτικὰς ἐλευθερίας τῶν

ἐν τῇ ζωῇ. « Ἐλευθερία ἔννομος » (« Freedom under the Law »)⁹⁵, εἶναι ἡ ὁμαλωτέρα καὶ φυσιολογικωτέρα ἐλευθερία διὰ πάντα θεσμὸν καὶ διὰ πᾶν ἄτομον, ὄχι μόνον ἀπὸ πολιτικῆς ἢ πολιτειακῆς πλευρᾶς, ἢ γενικώτερον ἀπὸ εὐρύτερας οὐμανιστικῆς μεταφυσικῆς προοπτικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς χριστιανικῆς καὶ χριστολογικῆς ἐρμηνείας τῆς ἔννοιας τῆς ἐλευθερίας, καθ' ἣν ἐλευθερία ἐκ μιᾶς ἔξω τοῦ Χριστοῦ καταστάσεως, ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, εἶναι δουλεία αὐτὸ τοῦτο ἐν Χριστῷ, ἥτις ὅμως πάλιν εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐλευθερία, κατεργαζομένη τὴν δικαιοσύνην ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Χριστιανισμοῦ⁹⁶.

Ἄλλωστε τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς « sub legem », τῆς « ὑπὸ νόμον » ἐλευθερίας ὑπογραμμίζουσι καὶ αὐτὰ τὰ ἐλευθεριώτερα ἐν τῷ θέματι τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας κείμενα. Οὕτω, τὸ περίφημον κείμενον τοῦ Toronto « Περί Ἐκκλησίας, Ἐκκλησιῶν καὶ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν », ὅπερ ἀπεριφράστως ἀναφέρει τὸ φυσικὸν καὶ ἀναφαίρετον διὰ τὰς Ἐκκλησίας δικαίωμα τοῦ ἐλευθέρως καὶ « θετικῶς ἀναφέρειν τὴν πίστιν ἐκάστης Ἐκκλησίας . . . », ἐπιλέγει χαρακτηριστικῶς καὶ τοῦτο, ὅτι « . . . ἐνέργειαι ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὴν ἔννοιαν τῶν ἀδελφικῶν σχέσεων πρὸς ἄλλην ἢ ἄλλας Ἐκκλησίας-Μέλη, παραφθείρου τὸν πολὺν σκοπὸν, δι' ὃν συνεστήθη τὸ Συμβούλιον »⁹⁷. Ἡ χαρακτηριστικωτάτη αὕτη ἐπιφύλαξις τοῦ κειμένου τούτου ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς περιορισμὸν κεφαλαίωδῃ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως πρωτίστως. Οὐχ ἤττον, πᾶς τις θὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν ἐν ὀνόματι τῆς ἰδεολογικῆς ἐξυπηρετήσεως τῆς ἔννοιας τῆς ἐλευθερίας, νὰ ἀφθεῶσιν ἀχαλίνωτοι αὐταὶ ἢ ἐκεῖναι αἱ ἐνέργειαι ταῖς Ἐκκλησίαις, ἐνέργειαι αἵτινες, λόγῳ τῆς ὑφῆς καὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν, ἦτο φυσικὸν νὰ ἀποβαίνωσιν εἰς βᾶρος αὐτῆς ταύτης τῆς ἐλευθέρως ἀναπτύξεως τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, πρὸς σκανδαλισμὸν οἰκείων καὶ ξένων. Τὸ δὲ Π. Σ. Ε. οὐδένα λόγον ἔχει, ἵνα ἀγνοήσῃ τὴν πραγματικότητα ταύτην.

Τρίτη « προϋπόθεσις » ἐν τῷ θέματι τοῦ Προσηλυτισμοῦ εἶναι ἡ γ ε ω γ ρ α φ ι κ ἡ τοιαύτη.

Ταύτην εὐρίσκομεν ὡς ὑπολανθονόντως διακρινουμένην εἰς πᾶσαν περί-

---

θεσμῶν καὶ τῶν ἄτομων. Αὐτονόητον ὅτι ὑπάρχουσι καὶ τὰ ὁλοκληρωτικὰ Καθεστῶτα, ἅτινα διώκουσι τὰς Θρησκείας ἢ δὲν ἀναγνωρίζουσι αὐτάς. Βεβαίως περιττὸν νὰ λεχθῆ, ὅτι τὰ Καθεστῶτα τοῦ πρώτου τύπου καὶ τὰ « ἐξτρεμιστικὰ » τελευταῖα τοιαῦτα, εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα αἴρουν τελείως τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐπὶ μέρος Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν. Ἡ ἰδεωδεστέρα δὲ Πολιτεία εἶναι ἡ τοῦ δευτέρου τύπου, ἥτις καὶ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ὡδε.

95. Northcott Cecil, Freedom of Religion. A Commentary on « A Charter of Religious Freedom » (London 1948), p. 7.

96. Ρ ω μ., 6, 16/23.

97. Ἰδὲ ἐν Ἐκκλησίᾳ, 27 (1951), σελ. 351, κατὰ μετάφρασιν Οὐατέριαν Γερμανοῦ.

πτωσιν δικαιολογήσεως τῆς ἀσκουμένης ἐκασταχοῦ προσηλυτιστικῆς δράσεως. Οὕτω καὶ εἰς τὴν γνωστὴν περὶ Προσηλυτισμοῦ Ἐκθεσιν τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς καὶ εἰς πάντα τὰ παράλληλα κείμενα, τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῆς εὐθύνης τῶν Ἐκκλησιῶν-Μελῶν τοῦ Π. Σ. Ε., ὅπως ἔλθωσιν ἀρωγοὶ ταῖς ἀνάγκαις τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν, ἀφίεται νὰ νοηθῆ, ὅτι ὑπάρχει πάντως βαθύτερα τις « θεολογικὴ ἐγγεωγράφισις », οὕτως εἰπεῖν, τοῦ ἔλου θέματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ⁹⁸, τοῦ τελευταίου τούτου ἐκλαμβανομένου καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς κατὰ τὴν ἰδιαιτέραν θεολογίαν ἐκάστης προσηλυτιζούσης Ἐκκλησίας καὶ Ὁμολογίας ἐκδοχῆς καὶ ἀντιλήψεως τῆς γεωγραφικῆς ζώνης καὶ τῆς κλίμακος, ἐφ' ἧς δύναται αὕτη νὰ ἀσκήσῃ τὴν προσηλυτιστικὴν αὐτῆς δράσιν.

Κατὰ ταῦτα αὐτονόητον, ὅτι κατὰ τὴν γεωγραφικὴν ταύτην προϋπόθεσιν τοῦ Προσηλυτισμοῦ ὑπάρχει πολλαπλῆ τις ἀποψις καὶ ἐκδοχῆ τῶν γεωγραφικῶν ὁρίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων δύναται νὰ ἐπεκταθῆ ὁ Προσηλυτισμός.

Ἐὰν θὰ ἔπρεπε ἐνταῦθα νὰ περιορίσωμεν τὸ θέμα ἡμῶν εἰς μόνας τὰς δύο κυρίως μορφὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ, αἵτινες καὶ ἀσκοῦσι προσηλυτιστικὴν δράσιν, τὸν Ρωμαιοκαθολικισμὸν δηλονότι καὶ τὸν Προτεσταντισμὸν καθόλου, θὰ ἐβλέπομεν ὅτι ὁ γεωγραφικὸς οὗτος παράγων θὰ παρεῖχεν ἡμῖν τὰ ἐξῆς οὐσιώδη θεολογικὰ στοιχεῖα :

Διὰ τὸν Ρωμαιοκαθολικισμὸν προκειμένου, πρῶτον, τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ μετατρέπομενον εἰς θέμα εὐρύτητος καὶ ἐκτάσεως γεωγραφικῆς ἀκτίνος δράσεως, περιλαμβάνει κυρίως εἰπεῖν ὀλόκληρον τὴν ὑδρόγειον σφαίραν. Ἐκάστη περιοχὴ τῆς γῆς εἶναι διὰ τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν καὶ μία γόνιμος καὶ δὴ καὶ ἐκμεταλλεύσιμος προσηλυτιστικῶς ζώνη δράσεως, ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος ἐὰν τυγχάνῃ αὕτη περιοχὴ χριστιανικὴ ἢ ἐθνικὴ καθ' ἑαυτήν. Ὑπὸ τοιαύτην προοπτικὴν βεβαίως δὲν δύναται νὰ γεννηθῆ δι' αὐτὴν ζήτημα περιορισμοῦ τῆς προσηλυτιστικῆς αὐτῆς δράσεως καὶ παρὰ τὰς ὑπαρχούσας σοβαρὰς ἐκάστοτε πολλαχόθεν ἐνστάσεις καὶ διαμαρτυρίας τῶν θιγομένων ἐκ τῆς προσηλυτιστικῆς αὐτῆς δράσεως Ἐκκλησιῶν κατὰ τόπους.

Διὰ τὸν Προτεσταντικὸν εἰδικώτερον κόσμον προκειμένου, καὶ διὰ τὰς ἐντὸς αὐτοῦ ἀσκούσας προσηλυτιστικὸν ἔργον Ὁμολογίας αὐτοῦ, ὑπάρχουσιν ἐν ἐκάστη περιοχῇ τῆς γῆς καὶ διαφοροποιημέναί τινες συνθήκαι, προσπαίτουσαι καὶ ἀνάλογον προσηλυτιστικὴν τακτικὴν, μὲ ἀπώτερον πάντοτε σκοπὸν τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ ἐν τῷ τομεῖ τούτῳ τοῦ Προσηλυτισμοῦ συνῦπαρξιν καὶ συνεργασίαν τῶν διαφόρων Προτεσταντικῶν Ὁμολογιῶν καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τοῦ παρομαρτοῦντος τῷ Προσηλυτισμῷ ἀνταγωνισμοῦ, παρε-

98. « Christian Witness, Proselytism and Religious Liberty in the setting of the World Council of Churches. A provisional Report submitted to the member Churches for their consideration », ἐν W.C.C. Minutes and Reports of the Ninth Meeting of the Central Committee, Galyatetö, Hungary, July 28 - August 5, 1956, p. 82.

ξηγήσεων και προστριβῶν, τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς γῆς ἀνακηρυσσομένων ἢ οὐ (κατὰ περιόδους και κατὰ τὰς παρουσιαζομένας ἐκάστοτε περιπτώσεις, ὡς και κατὰ τοὺς δυναμένους νὰ γίνωσιν ἐκάστοτε συνδυασμοὺς δυνάμεων και δυνατοτήτων) εἰς ζῶνας ἱεραποστολῆς και προσηλυτιστικῆς δράσεως δι' ἐκάστην Ἐκκλησίαν και Ὁμολογίαν. Τὸ Διεθνὲς Συμβούλιον Ἱεραποστολῶν εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ σῶμα ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπωμίζεται τὴν εὐθύνην τῆς ἐξομαλύνσεως τῶν ἐκάστοτε ἐμφανιζομένων δυσκολιῶν και ἀνωμαλιῶν και τὸ διασφαλίζον, κατὰ τὸ ἐνόν, τὴν ὡς ἄνω « συνεργασίαν » τῶν διαφόρων ομάδων, και ὅταν ἔτι αὐταὶ περιπλέκονται εἰς δρᾶσιν προσηλυτιστικὴν πρὸς ἀλλήλας. Ὑπὸ τοιαύτην προοπτικὴν και ἀντίληψιν τοῦ θέματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἀποβαίνει διὰ τὰς Προτεσταντικὰς Ὁμολογίας θέμα διομολογιακῶν (ἐνδοπροτεσταντικῶν) πολλακίς συναλλαγῶν, πάντως δὲ ἡ προσηλυτιστικὴ δρᾶσις ἐμφανίζεται ἐν αὐταῖς ρυθμιζομένη ἐκ τοῦ ἰσχύοντος κατὰ καιροὺς και κατὰ περιπτώσεις κριτηρίου περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως χώρας ἢ περιοχῆς τινος ὡς ζώνης ἀμέσου προσηλυτιστικῆς δράσεως ἢ οὐ.

Ἀπὸ Ὁρθόδοξου πλευρᾶς βεβαίως τὸ θέμα τίθεται ὑπὸ τελείως διάφορον ὄψιν. Καίτοι οἱ ἰσχύοντες διὰ τὰς λοιπὰς ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας λόγοι πρὸς διενέργειαν προσηλυτιστικοῦ ἔργου θὰ ἔδει μειζῶνως νὰ ἰσχύωσι και διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἅτε ταύτης ἀναγνωρίζουσης και ἀνομολογούσης, ὅτι εἶναι ἡ « Μία, Ἁγία, Ἀποστολικὴ και Καθολικὴ Ἐκκλησία », και ὡς τοιαύτη δικαιομένη νὰ ἐπιζητῆ τὴν πρὸς αὐτὴν ἐπιστροφὴν τῶν πεπλανημένων, ὅμως θεωρεῖ τὰς μὲν περιοχὰς ἐνθα ἐκηρύχθη ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ὡς περιοχὰς χριστιανικὰς, μελλούσας νὰ γνωρίσωσι τὴν ὀρθὴν πίστιν και νὰ ἐπιστραφῶσιν εἰς αὐτὴν, ὅταν αὐτὸς ὁ Κύριος εὐδοκήσῃ και πραγματοποιηθῆ ἡ καθ' ἡμέραν ἀδιάλειπτος δέησις αὐτῆς « ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως », τὸν δὲ μὴ χριστιανικὸν κόσμον ὡς κόσμον πραγματικῆς ἱεραποστολῆς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἵνα τὸ εὐαγγέλιον κηρυχθῆ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ και πάντες οἱ καθήμενοι ἐν σκότει και σκιᾷ θανάτου ἴδωσι τὸ μέγα φῶς τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου.

Ἐντὸς τῆς τοιαύτης ἀπὸ μέρους ἐκάστης παρατάξεως προοπτικῆς και ἀντιλήψεως, τῆς ἐκκινούσης ἐκ προϋποθέσεων γεωγραφικῶν, οὕτως εἰπεῖν, κριτηρίων, εἶναι εὐκόλον νὰ κατανοηθῆ πῶς και διατὶ περὶ τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ καθόλου διεμορφώθη ἡ ἔννοια τῆς « ἐπιθέσεως » ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλας σχέσεσι τῶν Ἐκκλησιῶν και Ὁμολογιῶν, ὡς « ἐπιτιθεμένων » χαρακτηριζομένων ἐκεῖνων, ὡς εἰκόσ, ὅσαι ἀσκοῦσιν οἰανδήποτε προσηλυτιστικὴν δρᾶσιν εἰς βάρους ἐτέρων.

Ὡς τετάρτη « προϋπόθεσις » ἐν τῷ θεματι τοῦ Προσηλυτισμοῦ θὰ ἡδύναντο νὰ προσαχθῶσιν αἱ σημεριναὶ συνθήκαι διαρροῶσεως τῶν χριστιανικῶν μαζῶν και τὸ σύγχρονον χριστιανικὸν πνεῦμα.

Τὰ σημεῖα ταῦτα ἰδιαιτέρως τονιζόμενα ἐν τῇ Ἐκθέσει περὶ Προσηλυτισμοῦ τῆς Μεικτῆς Ἐπιτροπῆς, ἰδίᾳ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν εὐθύνην τῶν Ἐκκλησιῶν,

ὅπως παρέχωσι μαρτυρίαν τῆς ἐαυτῶν πίστεως, καὶ καταλλήλως ὑφ' ἡμῶν κριθέντα ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς, ὡς διανοίγοντα τὴν ὁδὸν πρὸς ἄσκησιν προσηλυτιστικῆς δράσεως κατὰ τόπους, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἐνταῦθα ὡς μία ἐκ τῶν κυριωτέρων αἰτιολογήσεων τοῦ Προσηλυτισμοῦ.

Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ σύγχρονος διάρθρωσις τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, μὲ τὰς ὀρθοσκευτικὰς, ἠθικὰς, κοινωνικὰς καὶ ἄλλας ἐλλείψεις καὶ ἀποκλίσεις, αἵτινες ἐπιπολλάζουσιν ἐν τῇ ζωῇ, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον αἱ ἀποχριστιανίζόμεναι καὶ κατ' ὄνομα μόνον χριστιανικαὶ διαμένουσαι πλέον κοινότητες κατὰ τόπους, γεννῶσιν ἐντονωτέραν τὴν ἀνάγκην ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος τῆς ἐσωτερικῆς λεγομένης ἱεραποστολῆς παρὰ ταῖς πλείστας ἐκ τῶν 'Εκκλησιῶν. Εἰς ἐκεῖνας ὅμως ἐκ τῶν χριστιανικῶν περιοχῶν, ἐνθα ἡ ἐσωτερικὴ ἱεραποστολὴ δὲν δύναται νὰ λειτουργήσῃ ἀρτίως ἢ καὶ λειτουργοῦσα δὲν ἀποδίδει ἐπαρκῶς δι' ἓνα οἰονδήποτε λόγον, γεννᾶται ἡ σκέψις καὶ ἡ « ἀνάγκη », ὅπως ἄλλαι ἔξωθεν χριστιανικαὶ δυνάμεις ἀναπληρώσωσι τὸ παρουσιαζόμενον ἐσωτερικῶς παρὰ ταῖς ἄλλαις κενόν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως μὴ ἀποκορυφωθῇ ὁ ἀποχριστιανισμὸς τῶν μαζῶν καὶ μὴ ἐπέλθῃ ὁ μαρασμὸς τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος παρ' αὐταῖς, ἀλλ' ἐξασφαλισθῶσιν ἀντιθέτως ὅλα ἐκεῖνα τὰ ψυχικὰ, ἀλλ' ἐκ παραλλήλου καὶ τὰ ἐξωτερικὰ καὶ τεχνικὰ ἐφόδια, ὅσα εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἀναβίωσιν τοῦ πνεύματος τοῦ Χριστοῦ⁹⁹. Φυσικῶς ὅθεν, κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην, θὰ ἄφειλε νὰ διανοιγῇ εἰς τὰς παρουσιαζόμενας τοιαύτας περιπτώσεις ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν προσηλυτισμὸν, ὁμοῦ μὲ ὅλας τὰς λοιπὰς μεθόδους καὶ ὅλα τὰ παράλληλα μέσα χριστιανικῆς μαρτυρίας.

'Ασφαλῶς οὐδεὶς δύναται νὰ διαμφισβητήσῃ τὴν χρησιμότητα τῆς ἐπιβαλλομένης χριστιανοπρεποῦς ἀρωγῆς πρὸς οἰονδήποτε πάσχουσαν ἐκ τῆς νόσου τοῦ ἀποχριστιανισμοῦ 'Εκκλησίαν ἢ Κοινωνίαν. Πλὴν καὶ πᾶς τις θὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι εἰς πᾶσαν παρουσιαζομένην ἀνάλογον περίπτωσιν ἐνισχύσεως ἢ στηρίξεως 'Εκκλησίας τινὸς ἀποχριστιανίζομένης (ἐὰν ἐπιτρέπηται νὰ γίνηται λόγος περὶ « 'Εκκλησίας » καὶ περὶ « ἀποχριστιανισμοῦ » ταυτοχρόνως), δὲν εἶναι πάντως ὁ Προσηλυτισμὸς τὸ μόνον ἐνδεικνυόμενον μέσον, ἀλλὰ σειρά ὅλη ἄλλων ἐνεργειῶν, ἀποβλεπουσῶν εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος ἀπ' εὐθείας καὶ ἄνευ ἀμέσου κινδύνου ἀποσυνθέσεως τῆς στηριζομένης ἢ ἐνισχυομένης 'Εκκλησίας.

Πέμπτη « προϋπόθεσις » ὑπὲρ τοῦ Προσηλυτισμοῦ θὰ ἦτο ἡ **θ ε ο λ ο γ ι κ ἡ** τοιαύτη.

Κατὰ ταύτην ὑπάρχει ἐν κοινὸν θεολογικὸν ἕδαφος, δικαιολογοῦν, θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, καὶ τὸν Προσηλυτισμὸν ὅσον καὶ πᾶσαν ἄλλην μορφήν

99. « Christian Witness, Proselytism and Religious Liberty in the setting of the World Council of Churches. A Provisional Report... », pp. 82/83.

χριστιανικῆς μαρτυρίας. Καὶ τὸ κοινὸν τοῦτο ἔδαφος θὰ ἔδει νὰ εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ ἀδέσμευτον τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν ρητὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔκφρασιν τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως (Β' Τιμ. 2, 9), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ διδασκαλία περὶ τῆς καθολικότητος τῆς Θείας Χάριτος, καθ' ἣν, ἀνεξαρτήτως τῶν δυνατῶν νὰ ὑπάρχωσιν ἐν τῇ κατανομῇ τῆς Χάριτος ὑποκειμενικῶν καὶ ἄλλων κριτηρίων, ἡ χορήγησις ταύτης γίνεται ἀδιακρίτως τῶν κατ' ἄνθρωπον μόνον ἰσχυουσῶν διακρίσεων.

Δὲν νομίζομεν, ὅτι καὶ ἀπὸ θεολογικῆς πλευρᾶς δύναται νὰ αἰτιολογηθῇ ὁ Προσηλυτισμός.

Καὶ πρῶτον μὲν ὁμολογητέον, ὅτι ἡ ρητὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου βεβαίως, ὅτι « ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται », ὑπῆρξεν ὄντως ἐν τῇ μακρᾷ καὶ παραχῶδει ἱστορίᾳ τοῦ Προσηλυτισμοῦ μία ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων δικαιολογιῶν ἀπὸ μέρους τῶν ἀκουσῶν τὸν Προσηλυτισμὸν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν. Εἶναι δὲ θεολογικῶς δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ εἰς πάντας τοὺς ἐν ὀνόματι τῆς ἀρχῆς ταύτης διεξάγοντας τὸν Προσηλυτισμὸν, ὅτι ὁ μὴ δεσμευόμενος « λόγος τοῦ Θεοῦ » γνωρίζει πως καὶ περιορισμούς τινας, οἵτινες ἐπιβαλλόμενοι ἐκ λόγων Θείας ὅσον καὶ ἀνθρωπίνης ἐμπνεύσεως, δὲν παραβιάπτουσι ποσῶς τὸν οὐσιώδη χαρακτῆρα τοῦ « ἀδεσμεύτου » τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ρυθμιζομένης τῆς ἐκάστοτε μεταδόσεως τοῦ θείου λόγου ἀποφεύγεται ἡ δημιουργία καταστάσεων ἀσυμφόρων αὐτῷ τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ τῇ ἐξυπηρετούμενῃ ἐκ τούτου Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ ὕστερον, καταστάσεων παραβλαπτουσῶν καὶ φθειρουσῶν αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐφ' ὅσον γνωστὸν τυγχάνει, ὅτι τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου, ἀσταθμῆτως καὶ ἀρρυθμῆτως ἐκκλησιαστικῶς μεταδιδόμενον, ἀποβαίνει στοιχεῖον ἀποσυνθετικὸν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν προσωπικὴν ἐμπειρίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τοῦ παρασχόντος τοῖς ἀκροαταῖς τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ ὅτε μὲν γάλα, ὡς πρὸς νήπια, ὅτε δὲ στερεὰν τροφήν, ὡς πρὸς ἐνηλικιωθέντας ἐν τῷ μεταξύ περὶ τὴν πίστιν (Α' Κορ. 3, 1-3). Ἡ ἐναλλαγὴ καὶ ποικιλία αὕτη ἐν τῇ μεταδόσει τοῦ κηρύγματος ἦτο ἀσφαλῶς καὶ δεσμευσίς τις τοῦ λόγου, κατ' ἀναλογίαν ποσοῦ καὶ ποιοῦ, δὲν παρέφθειρεν ὅμως τοὺς οὐσιώδεις χαρακτῆρας τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅστις καὶ περιοριζόμενος οὕτως, δὲν ἐδεσμεύετο πάντως.

Ἄλλωστε τὸ ἀδέσμευτον τοῦ λόγου καταφαίνεται καὶ ἐν εὐρυτέραις τισὶ προσαρμογαῖς τοῦ πράγματος. Καὶ ἐξηγούμεθα.

Ὅπως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτραπῇ ἐν ὀνόματι τῆς ἀρχῆς ταύτης τοῦ ἀδεσμεύτου τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ κήρυμά τι, ἐπὶ παραδείγματι, ἀνατρεπτικὸν ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν ἐν τῇ ζωῇ, ἐπὶ τῇ ἀπλῇ δικαιολογίᾳ ὅτι αἱ ἐξουσίαι αὗται καὶ αἱ συναφεῖς αὐτῶν λειτουργίαι καὶ τὰ ὄργανα αὐτῶν διασαλεύουσι προὑπαρχούσας πεποιθήσεις κοινωνικὰς, ἠθικὰς καὶ ἄλλας, ἀλλ' ἀντιθέτως, ἐν ὀνόματι ἄλλης ἀρχῆς καὶ ρήτρας Κυριακῆς (« γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ

ὄφεις . . . », Ματθ. 10, 16) ἢ ὑποδείξεως Παυλικῆς (Ρωμ. 13, 1, Τίτ. 3, 1 κ. ἄλλ.) ἀπαφεύγονται, καὶ διὰ λόγους ἀπλῆς ἔτι συνέσεως, παράτολμοι ἐνέργειαι, τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καθισταμένου οὕτω « δεσμώτου » οἰονεὶ τῶν συνθηκῶν καὶ συμβατικοτήτων τῆς ζωῆς, χωρὶς ποσῶς νὰ χάνη οὗτός τι ἀπὸ τὴν τομότητά του, οὕτω καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τοῦ Προσηλυτισμοῦ, δέον πάντως νὰ ἀναγνωρισθῶσιν καὶ ὠρισμέναι περιοριστικαὶ τοῦ ἀδεσμεύτου καθ' ἑαυτὸν λόγου τοῦ Θεοῦ προϋποθέσεις, ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον θέλουσιν αἱ Ἐκκλησίαι τὴν τήρησιν καὶ περιφρούρησιν τοῦ πνεύματος τῆς ἀγάπης ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης εἰς τὸ εὐρὺ κεφάλαιον τῶν πρὸς ἀλλήλας χριστιανοπρεπῶν σχέσεων, τῶν οἰκοδομουσῶν τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ θέμα τῆς Θείας Χάριτος, εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι « τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πνεῖ ὅπου θέλει » (Ἰωάν. 3, 8), πλὴν δέον νὰ θεωρηθῇ, ὅτι καὶ ἡ καθολικότης αὕτη τῆς Θείας Χάριτος εἶναι κατάστασις δυναμένη πάντως νὰ σταθμίζεται ἐκάστοτε καὶ ὑπὸ παραγόντων, οἵτινες, καίτοι ἀνθρωπίνης προοπτικῆς, ὅμως ἐξασφαλίζουν τὴν ἰσορροπίαν, τὴν ἀπαραίτητον καὶ ἐν αὐταῖς ἔτι ταῖς ὑπερφυσικαῖς καταστάσεσι, ταῖς ὑπὸ τῆς Θείας Χάριτος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ δημιουργουμέναις.

Ἐὰν ἐπὶ παραδειγματι ἐπὶ βαπτισθέντος χριστιανοῦ, οὔτε ἐπὶ πλέον Χάρις ἐν ἀναβαπτισμῷ παρέχεται, οὔτε δὲ καὶ ἐὰν δι' ἓνα οἰονδήποτε λόγον ἀναγνωρισθῇ ἐκκλησιαστικῶς ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, παρέχεται οὗτος ἐν πεποιθήσει, ὅτι ἐπιπροστίθεται Θεία Χάρις εἰς τὴν ἤδη ἔλλειπῶς, τρόπον τινά, θεωρουμένην ὡς προϋπάρχουσαν, ἀλλ' ἀπλῶς θεωρεῖται ὡς μηδὲν χωρηγηθεῖσα ἐν τῷ προηγουμένῳ ὡς ἀκύρω κριθέντι βαπτίσματι, οὕτω πολλῷ μᾶλλον ἐν ταῖς περιπτώσεσι τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἥμισυ δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι εἰς τὴν ἀναγνωριζομένην ἐν τινι ἀτόμῳ ἢ χριστιανικῇ κοινότητι παρουσίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς Χάριτος αὐτοῦ δύναται νὰ ἐπιπροστεθῇ νέα τις κατάστασις Πνεύματος ἐκ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς προσηλυτιστικῆς ἐνεργείας.

Ἐνταῦθα ἐπιτρέπεται νὰ διατυπωθῇ ἡ ἐρώτησις : Πιστεύεται ὅτι εἰς τὰς πρὸς ἄς ἀσκειῖται ὁ Προσηλυτισμὸς ψυχὰς ἢ χριστιανικὰς κοινότητας, καὶ δὴ τὰς Ὁρθόδοξους κυρίως, αἵτινες καὶ ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς ὧδε, πιστεύεται ὅτι προϋπάρχει καθοριστικὴ Θεία Χάρις, μεταδοθεῖσα καὶ συνεχιζομένη ἐν τοῖς μυστηρίοις καὶ τῇ κατὰ Χριστὸν καθόλου ζωῇ, ὥστε νὰ ἴσταται « μετέωρος » — ἐπιτραπέϊτω ἢ ἐκφρασις — ἢ ἢν ἐπαγγέλλεται ὁ προσηλυτίζων ὡς προσκομιζομένην ἀπὸ μέρους αὐτοῦ Θεία Χάρις, ἢ ἀντιθέτως θεωρεῖται ὅτι ἔλλειπει ὀλοσχερῶς ἢ Θεία Χάρις εἰς τοὺς πρὸς οὓς ἀπευθύνεται ὁ Προσηλυτισμὸς, καὶ ἄρα θεωρεῖται ἀπαραίτητος καὶ ὡς μόνη σωστικὴ ἢ ὑπὸ τοῦ προσηλυτίζοντος μεταδιδομένη Χάρις καὶ ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἐπαγγελλομένη ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ; Ἐὰν ἰσχύη ἡ πρώτη τῶν ἐρωτήσεων, αὐτονόητον ἐστὶ, τοῦλάχιστον ἀπὸ ταύτης τῆς ἀπόψεως, θὰ πρέπη νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄσκοπον πᾶν προσηλυτιστικὸν ἔργον. Ἐὰν πάλιν ἰσχύη ἡ δευτέρα ἐρώτησις, διαπορεῖται

πᾶς τις ἐν τίνι ἀδεκάστῳ κριτηρίῳ πιστεύεται τοῦτο μὲν ἡ ἀπουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς Θείας Χάριτος παρ' οἷς ἀσκεῖται ἡ προσηλυτιστικὴ δρᾶσις, τοῦτο δὲ ἡ ἀπόλυτος δραστηκότης καὶ σωστικότης τῆς οὕτως ἐπαγγελλομένης Χάριτος, τῶν οὕτως ἐπαγγελλομένων δωρεῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ἀπὸ ταύτης τῆς θεολογικῆς πλευρᾶς θεωρουμένων τῶν πραγμάτων νομίζομεν ὅτι οὐδὲ ἀπὸ τῆς εὐρυτέρας σωτηριολογικῆς ἀπόψεως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς αἰτιολογούμενος καὶ εὐσταθῶν ὁ Προσηλυτισμός. Καὶ τοῦτο εἶναι αὐτονόητον.

Ὁ Προσηλυτισμός, ὡς σκοπὸς μιᾶς συγκεκριμένης δράσεως, ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν ἀπόσπασιν χριστιανοῦ τινος ἢ χριστιανῶν τινων ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἣν ἀνήκουσι καὶ τὴν ἐνταξιν τούτων εἰς τὴν προσηλυτίζουσαν τοιαύτην. Καὶ ὁ σκοπὸς τῆς τοιαύτης « πορείας » τοῦ χριστιανοῦ δὲν θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἄλλος εἰμὴ ἡ ἑαυτοῦ σωτηρία. Ἄλλως ὁ Προσηλυτισμός θὰ κατηγορεῖτο ὡς περὶ ἄλλα μεριμνῶν καὶ διατρίβων, ὑπερ χειρῶν. Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει διὰ τοῦ ἐν σωτηριολογικῇ προοπτικῇ γενομένου Προσηλυτισμοῦ τίθεται τὸ βαθύτερον θεολογικὸν θέμα : « ποῖα καὶ ποῦ ἡ δραστικότερα σωτηρία τῆς ψυχῆς τοῦ χριστιανοῦ ; »

Δεδομένου ὅτι πᾶς βεβαπτισμένος χριστιανὸς ἀνήκει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ διότι πιστεύει, ὅτι ἐν ταύτῃ καὶ διὰ ταύτης θὰ εὕρῃ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, αὐτονόητον ὅτι τὸ εἶναι τινα μέλος μιᾶς Ἐκκλησίας σημαίνει ἅμα καὶ τὸ εἶναι βεβαπτισμένον ἐν τῇ πίστει, τῇ καταγγελλομένη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης, καὶ ἄρα καὶ τὸ ἀνήκειν κατὰ τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ βαπτίσματος ἀναφαίρετον εἰς τὴν πίστιν ἐκείνην Χάριν. Τὸ μεθίστασθαι ὅθεν ἀπὸ πίστεως εἰς πίστιν καὶ ἀπὸ Ἐκκλησίας εἰς Ἐκκλησίαν, δὲν εἶναι τόσον θέμα μονοπλευρῶς ἀναγόμενον εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκάστου βουλήσεως, ἀλλ' εἶναι πράξις ἐμπλέκουσα, καὶ δὴ καὶ κατ' ἀνάγκην, τὰς σωστικὰς ἐνεργείας καὶ δωρεὰς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ δὲ πράξις τῆς μεταστροφῆς καὶ μεταστάσεως ἀπὸ πίστεως εἰς πίστιν ἀποτελεῖ μορφήν τινα, ἰδιάζουσαν ἴσως καὶ περιεργον, πάντως ὅμως πολὺ σοβαρὰν, ὕβρεως κατὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Προσηλυτισμός ὡς διασπῶν τὴν συνέχειαν τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τῆς ἀρξαμένης διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῶν ἐν συνεχείᾳ μυστηρίων ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ᾗ ὁ βεβαπτισμένος χριστιανὸς ἐδέξατο καὶ ἐξακολουθεῖ δεχόμενος τὰς δωρεὰς τῆς Θείας Χάριτος, διανοίγει αὐτομάτως τὴν ὁδὸν πρὸς ἀπόκλισιν τινα ἀπὸ τοῦ σωστικοῦ διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ χριστιανοῦ-μέλους μιᾶς Ἐκκλησίας ἔργου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ καθιστᾷ τὸν χριστιανὸν τοῦτον θύμα ἄβουλον καὶ παθητικὸν τῶν ἐν τῷ Προσηλυτισμῷ ὑποτιθεμένων « ὑπερφυσικῶν ἀλλοιώσεων ».

Οἱ συλλογισμοὶ οὗτοι μειζρόνως ἰσχύουσι βεβαίως ἀπὸ ἡμετέρας Ὁρθόδοξου πλευρᾶς. Τὸ εἶναι τὸν ὁρθόδοξον χριστιανὸν μέλος τῆς « Μιας, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας », κέκτηται ὅλως ἰδιάζουσαν καὶ δὴ

καὶ ὑπερφυσικὴν σημασίαν καὶ βαρύτητα. Ὅντως ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία θεωρεῖ τὰ ἑαυτῆς μέλη ὡς κλήματα ὑπερφυσικῶς ὄλως ἐνσωματούμενα εἰς τὴν ἄμπελον τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως, τὴν δὲ κατὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τρόπον ἀπόσπασιν τῶν μελῶν αὐτῆς ἀπ' αὐτῆς, ὡς συνεπαγομένην ἄμεσον καὶ τὴν ἀποξήρανσιν καὶ ἀπόπτωσιν ἀπὸ τοῦ κορμοῦ τῆς σωτηρίας. Τὸ εἶναι τὸν χριστιανὸν μέλος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας συνεπάγεται φυσικῶς καὶ τὴν ἀπὸ μέρους αὐτοῦ ὁμολογίαν τῶν ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διδασκομένων, ὡς καὶ τὴν ἀπαρέγκλιτον τήρησιν τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐπιδικωμένων καὶ ἐπιβαλλομένων ἀρχῶν. Ταῦτα ἰσχύουσιν ὄχι μόνον διὰ τὰς περιπτώσεις ἐκεῖνας τῶν Ὁρθοδόξων μελῶν, ὅσα τηροῦντα ζῶν τὸ πνεῦμα τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως θεωροῦνται καὶ εἶναι ἄριστα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μέλη, ἀλλὰ καὶ διὰ πάντα ἄλλον ὀρθοδόξως βεβαπτισμένον χριστιανόν, ἀνεξαρτήτως μάλιστα ὄλων ἐκεῖνων τῶν καταστάσεων, ὅσαι θὰ ἠδύναντο νὰ ἐμφανίσωσιν αὐτὸν ὡς μὴ ἐπαξίως ἀνήκοντα ἢ ἐκπροσωποῦντα τὸ Ὁρθόδοξον πνεῦμα. Πᾶς ὁ ὀρθοδόξως βεβαπτισμένος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διατηρῶν τὸν μυστηριακὸν σύνδεσμον μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀνεξαρτήτως μάλιστα τοῦ βαθμοῦ ζήσεως ἢ χαλαρότητος τοῦ θρησκευτικοῦ ἢ ἠθικοῦ αὐτοῦ φρονήματος, εἶναι μέλος αὐτῆς, καρπούμενον τῶν σωστικῶν δωρεῶν τῆς Χάριτος, ἐφ' ὅσον δὲν ἐκπίπτει περὶ τὴν πίστιν καὶ δὲν ἐμμένει ἀμετανοήτως ἐν ταῖς πρὸς θάνατον ἀμαρτίαις.

Ἄρα ὁ Προσηλυτισμός, γινόμενος πρὸς Ὁρθόδοξα μέλη, ἀποτελεῖ στραγγαλισμὸν τῶν βασικῶν τούτων ἐννοιῶν ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Θεολογίᾳ περὶ μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν ταῖς σωστικαῖς δωρεαῖς τῆς Θείας Χάριτος.

Ταῦτα περὶ τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἐν προοπτικῇ θεολογικῇ καὶ εἰδικώτερον σωτηριολογικῇ.

Ἀπὸ δὲ ἀπόψεως ἐκκλησιολογικῆς, τέλος, δὲν νομίζομεν ὠσαύτως ὅτι εὐσταθεῖ ἢ δικαιολογεῖται ὁ Προσηλυτισμός. Ἐκκλησιολογικῇ « προϋπόθεσις » κατ' ἀρχὴν ἐν τῷ θέματι τοῦ Προσηλυτισμοῦ δὲν δύναται νὰ τεθῇ.

Κατ' αὐτὴν ἐν ἐκάστη διενεργούσῃ τὸν Προσηλυτισμὸν Ἐκκλησία ἢ Ὁμολογία ὑπάρχει βαθεῖα ἢ συνείδησις, ὅτι κινεῖται αὕτη ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ἀληθοῦς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅτι τὸ ἑαυτῆς κήρυγμα εἶναι τὸ περισσώτερον ἀντικειμενικῶς πρὸς τὴν Θεῖαν Ἀποκάλυψιν ἀναπαοκρινόμενον.

Τὴν σειρὰν ταύτην τῶν ἐκκλησιολογικῶν συλλογισμῶν ἀναφέρει καὶ τὸ γνωστὸν κείμενον τῆς περὶ Προσηλυτισμοῦ Ἐκθέσεως ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐκκλησιολογικὴν δικαιολόγησιν τῶν διαφόρων μορφῶν χριστιανικῆς μαρτυρίας μεταξὺ τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν των.

Ἐν ὅψει τῶν οὕτω συνοψιζομένων ἐκκλησιολογικῶν σκέψεων δέον εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς νὰ εἴπωμεν, ὅτι πᾶς Προσηλυτισμός, ὅστις δὲν θὰ διαπνέηται ἀπὸ ταύτην τὴν ἐκκλησιολογικὴν ἀντίληψιν, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι εἶναι ἀνει-

λικρινής καθ' ἑαυτὸν καὶ ὅτι ἀσκειῖται ἄνευ βαθυτέρου ἐκκλησιαστικοῦ ἐδάφους. Δὲν νομίζομεν δὲ ὅτι ὑπάρχει περίπτωσις Ἐκκλησίας ἢ Ὁμολογίας προσηλυτιζούσης καὶ μὴ ἐχούσης ἐκ τῶν προτέρων ἄκοδομημένην ἐκκλησιολογικὴν δι' ἑαυτὴν βάσιν.

Κατὰ ταῦτα ἐν ἐκάστη προσηλυτιστικῇ προσπάθειά ὑπάρχει στερρὰ ἢ ἀντίληψις, ὅτι τὸ προσηλυτίζον ὄργανον, ἢ προσηλυτίζουσα δηλονότι Ἐκκλησία ἢ Ὁμολογία εἶναι ἢ μείζονα ἐκκλησιολογικά στοιχεῖα ἢ ἐκκλησιολογικούς χαρακτήρας κεκτημένη «Ἐκκλησία», ἐν ἀναφορᾷ καὶ συγκρίσει πρὸς τὴν ἢν ἀσκεῖ τὴν προσηλυτιστικὴν αὐτῆς δρᾶσιν Ἐκκλησίαν. Πιστεύει δηλ. ὅτι εἶναι ἢ περισσοτέρως ἀναταποκρινόμενη πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν πραγματικότητα τῆς Ἐκκλησίας «Ἐκκλησία». Καὶ ἄρα ὅταν Ἐκκλησία τις ἢ Ὁμολογία καλλιερεῖ ἐν ἑαυτῇ τοιαύτην τινα ἀντίληψιν, ἀφ εἰ λ ε ι » νὰ διενεργήσῃ τὸν Προσηλυτισμὸν ἐν ὀνόματι αὐτῆς ταύτης τῆς βαθυτέρας ἐν ἑαυτῇ « ἐ κ κ λ η σ ι ο λ ο γ ι κ ῆ ς σ υ ν ε ι δ ῆ σ ε ω ς » ¹⁰⁰.

Ἄλλὰ πᾶς τις ἀντιλαμβάνεται, ὅτι ἢ τοιαύτη ἀκριβῶς ἐκκλησιολογικὴ δικαίωσις τοῦ προσηλυτισμοῦ περιλείπει ἐντὸς αὐτῆς καὶ πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ θεολογικῶς ἀνεπαρκοῦς, Καὶ ἐξηγούμεθα.

Ἐν τῇ πραγματικότητι ἄχι μόνον ἐν τῷ θέματι τούτῳ τοῦ Προσηλυτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλῶν εὐρυτέρου πεδίου ἢ ἔννοια τῆς ὡς ἄνω «ἐκκκλησιαστικῆς» ἢ «ἐκκκλησιολογικῆς συνειδήσεως» ἀποτελεῖ θέμα σοβαρῶν διαμφισβητήσεων. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ οὐχὶ ἄπαξ καὶ δις κοινότητες χριστιανικαί, ἐλάσσονες ἢ μείζονες, ἐθεωρήθησαν ὡς ἐχόμεναι τῆς ἀληθείας τῆς ἀληθοῦς πίστεως καὶ διδασκαλίας, καὶ ἄρα καὶ τῶν ἀληθῶν χαρακτήρων τῆς Ἐκκλησίας, καίτοι γε αὐταὶ ἔκειντο ἐν τῇ πλάνῃ, ἐν ὀνόματι δὲ τῆς τοιαύτης αὐτῶν πεποιθήσεως διεξήχθησαν μακροὶ καὶ αἱματηροὶ ἐνίοτε ἀγῶνες, ἀποβάντες εἰς βᾶρος αὐτῆς ταύτης τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Πρόκειται περὶ ὄλων ἐκείνων τῶν ἱστορικῶν αἰρέσεων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἢ συζήτησις περὶ τοῦ «τις ἢ ἀληθὴς Ἐκκλησία» ἐγνώρισε δραματικὰς αὐτὸ τοῦτο φάσεις, τὴν δὲ προσωδυμίαν καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς «ἀληθοῦς Ἐκκλησίας» διεξεδίκησαν ὑπὲρ ἑαυτῶν πᾶσαι αἱ αἰρέσεις, καὶ δὴ τόσον ὅσον τοῦλάχιστον καὶ ἢ ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἱσταμένη Ὁρθοδοξία.

Ἀπὸ ταύτης τῆς πευρᾶς δὲν εἶναι ὑπερβολὴ ἂν λεχθῇ, ὅτι ὁ Προσηλυτισμὸς παρουσιάζει ἐν τινι μέτρῳ καὶ ἐκ δεδομένης τινὸς ἀπόψεως, κοινὰ τινα στοιχεῖα πρὸς τὰς ἱστορικὰς αἰρέσεις. Καὶ τοῦτο διότι ὁ Προσηλυτισμὸς ὡς κίνησις καὶ ὡς συγκεκριμένη δρᾶσις, παριστᾷ ἐντονώτερον ἐν ἑαυτῷ τὸν

100. Περισσότερον τῶν προσδιοριστικῶν τούτων ἐπιθέτων «ἐκκλησιαστικὴ» καὶ «ἐκκλησιολογικὴ» συνειδήσεις, τὴν ἔννοιαν ἀποδίδει καλλίτερον ὁ ἐπ' ἐσχάτων ἐπιτυχῶς ἀρξάμενος νὰ χρησιμοποιῆται ἐν τῇ γαλλοφώνῳ Θεολογίᾳ ὄρος «ecclésial», ὑπὸ τὸν τύπον «conscience ecclésiiale».

χαρακτῆρα τῆς αἰρέσεως. Ἐφ' ὅσον δηλονότι ἡ ὑφισταμένη τὸν Προσηλυτισμὸν Ἐκκλησία ἔχει τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς, ἣν ὁμολογεῖ καὶ προβάλλει εἰς τὴν πίστιν τῶν μελῶν της ὡς τὴν μόνην ἀληθῆ καὶ σώζουσαν, καὶ ἔχει οὕτω δεδικοιολογημένως ἀνεπτυγμένην ἐν ἑαυτῇ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἐκκλησιολογικὴν συνειδησιν, πᾶσα ἄρα παρεμπύπτουσα διδασκαλία ἀπὸ μέρους τῆς προσυλιτιζούσης παρατάξεως, αὐτομάτως ἐμφανίζεται εἰς τὰ ὄμματα τῶν πρὸς οὓς ἀσκεῖται ὁ Προσηλυτισμὸς ὡς διδασκαλία κατ' ἀρχὴν τοῦλάχιστον— ἐὰν μὴ καὶ κατ' οὐσίαν—ὡς μὴ στοχαζομένου τοῦ ἀληθοῦς, ἡ δὲ διενεργούσα τὸν Προσηλυτισμὸν παράταξις ὡς μὴ ἀληθῆς «Ἐκκλησία». Ἀπὸ ταύτης τῆς ἀπόψεως πᾶσα προσηλυτιστικὴ διδασκαλία εἶναι ταύτοχρόνως καὶ αἰρετικὴ διὰ τὸν πρὸς ὃν ἀσκεῖται ὁ Προσηλυτισμὸς, θεωρεῖ δὲ ὁ προσηλυτιζόμενος τὴν προσηλυτιζουσαν Ἐκκλησίαν ἢ Ὁμολογίαν ὡς μετέχουσαν τῆς αἰρέσεως.

Ἐννοεῖται, ὅτι τὸ ὅλον θέμα εἶναι πολλῶ ἐυρύτερον. Σχετίζεται μὲ τὴν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ἐκδοχὴν καὶ ἀντίληψιν τῆς ἀληθείας, ἢ κάλλιον εἰπεῖν, μὲ τὴν ἐκκλησιολογικὴν ἐρμηνείαν τῆς ἀληθείας. Ὅντως, τί εἶναι ἀλήθεια διὰ τὴν Ἐκκλησίαν; Εἶναι τι τὸ καθ' ὅλοκληρίαν κατεχόμενον ὡς θεία παρακαταθήκη τοῦ Παρακλήτου ἐν τῇ «Μιᾶ, Ἀγία, Καθολικῇ καὶ Ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ», ἢ ἀντιθέτως εἶναι τι οὐτινος μερίδας κατέχει ἐκάστη Ἐκκλησία ἢ Ὁμολογία χριστιανικῆ, οἶονεὶ ὡς τόσα «vestigia veritatis», («ἴχνη ἀληθείας»), κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν περίφημον θεωρίαν περὶ «vestigia Ecclesiae»;

Φυσικὰ μόνον ἐν τῇ δευτέρᾳ ὑποθέσει εὐρίσκει ἑαυτὸν δικαιολογούμενον ἐκκλησιαστικῶς ὁ Προσηλυτισμὸς.

Καὶ τὰ μὲν «vestigia veritatis» δὲν δύνανται νὰ διαμφισβητηθῶσι ποσῶς εἰς οἰανδήποτε κοινότητα χριστιανικὴν, καταγγέλλουσαν «Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον» (Α' Κορ. 2,2). Ἄλλ' οὐτέ τὰ «vestigia» ταῦτα «veritatis» θεωροῦνται ὡς κατεργαζόμενα τὴν ἐννοίαν καὶ πραγματικότητα τῶν «vestigia Ecclesiae» ταῖς διακατεχούσαις ταῦτα ἐτερόδοξοις Ὁμολογίαις, οὔτε δὲ καὶ πᾶσα χριστιανικὴ κοινότης κατέχουσα δόσιν ἐλάσσονα ἢ μείζονα ἀληθείας χριστιανικῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ ἢ ἀποβῇ Ἐκκλησία ἐν τῇ κυριολεξίᾳ τοῦ πράγματος διὰ μόνον τὸν λόγον τῶν παρ' αὐτῇ ἰχνῶν ἀληθείας. Ἐκκλησιολογικὴ ὅθεν δικαιολόγησις τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἐν ὀνόματι τῶν «ἰχνῶν ἀληθείας», ἅτινα δύναται ἢ συμβαίνει νὰ διακατέχη Ὁμολογία τις δὲν νοεῖται, διότι τὰ «ἴχνη» ταῦτα, ὅσα πολλὰ καὶ ἐὰν εἶναι, Ἐκκλησίαν δὲν οἰκοδομοῦν, οἱ δὲ πραγματικοὶ χαρακτῆρες τῆς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας εἶναι πάντως ἄλλοι καὶ διάφοροι ἀπὸ ἐκείνους, οὓς ἐπαγγέλονται αἱ προσηλυτιζουσαι ἀνά τὸν κόσμον Ὁργανώσεις.

Καὶ ἤδη τοῦ λόγου ὄντως περὶ τῶν χαρακτῆρων τῆς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας, ἐπιτραπείτω ἡμῖν ὧδε νὰ ἐπεκτείνωμεν τὸν λόγον καὶ πρὸς μίαν ἐξ ἄλλης ἐκκλησιολογικῆς πλευρᾶς ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ. Πρό-

κειται περί τῆς ὑπὸ μορφὴν θεολογικοῦ ἀξιώματος προσαγομένης ἐννοίας, ὅτι « ἡ ἐνότης καὶ ἡ ἀποστολή (ἱεραποστολή) ἀποτελοῦν ἐξ ἴσου τὸ εἶναι τῆς Ἐκκλησίας »¹⁰¹.

Χρῆσιν τοῦ ἀξιώματος τούτου ποιεῖται ἡ σύγχρονος Οἰκουμενιστικὴ Θεολογία οὐχὶ ἀπ' εὐθείας ἐν τῷ θέματι τοῦ Προσηλυτισμοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ σύρτεραν προοπτικὴν ἐμφανίζουσῃ ὑποχρεώσῃ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς παροχὴν χριστιανικῆς μαρτυρίας, ἐντὸς τῆς γνωστῆς τάσεως ἐν τῷ Π. Σ. Ε. πρὸς συγχώνευσιν τούτου μετὰ τοῦ Διεθνoῦς Συμβουλίου Ἱεραποστολῶν. Πάντως εἶναι ἐμφανὴς ἡ σημασία, ἣν κέκτηται ὁ ἐκκλησιολογικὸς κύτος τὸς, ἐν τῷ θέματι τοῦ Προσηλυτισμοῦ. Ἀναλύσωμεν ὅμως τὰ κατ' αὐτόν.

Καίτοι ὁ Προσηλυτισμὸς καθ' ἑαυτὸν ἀποφεύγεται νῦν ὅπως ἐξισῶται πρὸς τὰς λοιπὰς μορφὰς Χριστιανικῆς Μαρτυρίας, τὸ δὲ ὡς ἄνω ἀξίωμα προσάγεται — τονίζομεν τοῦτο ἰδιαιτέρως πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων ἐπὶ τοῦ προκειμένου — διὰ τὴν πρὸς τοὺς ἔξω μαρτυρίαν καὶ ἀποστολήν, οὐχὶ δὲ ἀπ' εὐθείας διὰ τὸν Προσηλυτισμὸν, ἐν τούτοις αὐτονόητον ὅτι τῆς βάσεως ταύτης τεθείσης, ὅτι δηλ. ἡ ἀποστολή ὅσον καὶ ἡ ἐνότης ἀποτελοῦσι τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας, αἱ ἀποκλίσεις ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης καὶ αἱ παρερμηνεῖαι τῆς ἐννοίας τῆς ἀποστολῆς δὲν θὰ βραδύνωσι νὰ ἐμφανισθῶσιν. Καὶ ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Προσηλυτισμοῦ ὡς μιᾶς μορφῆς « ἀποστολῆς » ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ μέρους μιᾶς οἰασθήποτε ὀλιγώτερον ἀγαθῆς πίστεως προσηλυτιστικῆς Ὀργανώσεως δὲν εἶναι ἀπίθανος κατ' ἀρχήν, ὅτε καὶ αἱ ἐπὶ τοῦ προκειμένου παρεκκλίσεις θὰ ἀκολουθήσωσιν ἀλλήλας. Διὸ καὶ ἡ ἀναίρεσις τοῦ ὅλου θέματος δὲν ἐγκρατεῖται ἐν τῇ ἐξαίρεσει τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἀπὸ τοῦ κύκλου τῆς « ἀποστολῆς » ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ καταδεικνύει, ὅτι ἡμιστὰ εὐσταθεῖ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησιολογίας αὐτὸ τοῦτο τὸ θεολογικὸν τοῦτο ἀξίωμα, ὅτι « ἡ ἐνότης καὶ ἡ ἀποστολή ἀποτελοῦσιν ἐξ ἴσου τὸ εἶναι τῆς Ἐκκλησίας ».

Κατὰ τὴν Ὀρθόδοξον περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίαν συνάντησις τῶν ἐννοιῶν « ἐνότης » καὶ « ἀποστολή » ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου δὲν νοεῖται, καὶ τοῦτο κατὰ βασικὴν καὶ ἀπαραχάρακτον διδασκαλίαν, καθ' ἣν ἡ « ἀποστολή » δὲν ἀποτελεῖ ἰδίωμα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καθῆκον αὐτῆς, καθ' ὅτι οἱ μὲν χαρακτῆρες αὐτῆς εἶναι ἡ ἐνότης, ἡ ἀγιότης, ἡ καθολικότης καὶ ἡ ἀποστολικότης αὐτῆς, ἡ δὲ τοὺς τοιοῦτους χαρακτῆρας κεντημένη « Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία », κατέχουσα τὴν πληρότητα τῆς Ἀληθείας καὶ τῆς Χάριτος, χορηγεῖ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μελῶν αὐτῆς τὴν μὲν ἀλήθειαν

101. The Calling of the Church to Witness and to Serve, by Principal J. R u s s e l l C h a n d r a n, ἐν World Council of Churches Minutes and Reports of the Tenth Meeting of the Central Committee, Yale Divinity School, New Haven, Conn., U.S.A., July 30-August 7, 1957, pp. 89, κ. ἄλλ.

διὰ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν συνδρόμων αὐτῶ στοιχείων, τὴν δὲ χάριν, διὰ τῶν ἐγκύρως τελουμένων μυστηρίων, ἀμφοτέρω δὲ ταῦτα ἀποτελοῦσι δι' αὐτὴν τὴν ἱερωτέραν τῶν ὑποχρεώσεων καὶ τὸ οὐσιαστικώτερον τῶν καθηκόντων, πλὴν οὐδὲν νέον γνώρισμα ἢ οὐδένα ἐπιπρόσθετον χαρακτῆρα ἀποκτᾷ αὕτη διὰ τῆς οὕτως ἀναπτυσσομένης « ἀποστολῆς » αὐτῆς.

Ἡ ἀντίληψις ὅτι ἡ « ἀποστολή » τῆς Ἐκκλησίας, ὅσον καὶ ἡ « ἐνότης » αὐτῆς ἀποτελοῦν « ἐξ ἴσου » ἀληθεῖς χαρακτῆρας τῆς οὐσίας τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ξένη πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον διδασκαλίαν. Ὅ,τι ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ἑτεροδόξου ἐκκλησιολογίας θεωρεῖται οἰκοδομοῦν τὴν ἔννοιαν τῆς οὐσίας τῆς Ἐκκλησίας, ἅτε τοῦ κηρύγματος τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐπὶ τῆς τοῦ ἐκάστου ψυχῆς ἐπεκτεινομένης ἀποστολῆς ἀποτελούντων τὰ μόνα ἀληθῆ γνωρίσματα τῆς Ἐκκλησίας, τοῦτο δὲν εὐσταθεῖ ἀπὸ Ὁρθοδόξου πλευρᾶς. Ἐὰν κατὰ τὴν ἑτεροδόξον διδασκαλίαν ὁ Θεὸς εἶναι Ἐκεῖνος, Ὅστις φωτίζει καὶ ἀγιάζει τοὺς ἀπ' αἰῶνων ἐκλελεγμένους εἰς σωτηρίαν, ἡ δὲ Ἐκκλησία τέτακται ὅπως ὑπηρετήσῃ, ἐξωτερικῶς ὅλως, δίκην ἐκτελεστικοῦ ὄργανου, τὸ ἔργον τῆς ἐκάστου σωτηρίας, τοῦθ' ὅπερ αὐτομάτως ἀναβιβάζει τὸ « ἔργον » τῆς Ἐκκλησίας εἰς « οὐσίαν » τῆς Ἐκκλησίας, διότι οὐδὲν πλέον θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἡ Ἐκκλησία, διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησιολογίαν ὁ μηχανισμὸς τῆς ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας σωτηρίας παντὸς ὀρθοδόξου μέλους αὐτῆς κινεῖται κατὰ ὅλως διάφορον τρόπον.

Ἡ χάρις, ὡς ἡ ἀπὸ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Κυρίου ἀπορρέουσα σωστικὴ καὶ ἀγιαστικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἡ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῶν δωρεῶν αὐτοῦ χορηγούμενη καὶ ἀποβαίνουσα κτῆμα ἐνὸς ἐκάστου ἐκ τῶν μετεχόντων ἐν τῇ αὐτῇ πίστει, ἐν τῷ αὐτῷ βαπτίσματι καὶ τοῖς αὐτοῖς μυστηρίοις, καὶ ἡ Δικαιώσεις, ὡς πραγματικὴ μεταβολὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐν ἀποσβέσει τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς ἐνοχῆς αὐτοῦ καὶ ἐν ἐμφυτεύσει καὶ ἀπαρχῇ νέου βίου ἀγιότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ἡ ἐκ τούτων συνισταμένη Σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, ὡς πεπαγιασμένη Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς αὐτοῦ, εἶναι ἐκ τῶν ἀναφαιρέτων ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ὑπερφυσικῶν περὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καταστάσεων, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ἅπαξ συντελεσθὲν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἔργον τῆς σωτηρίας νὰ ἀποτελεῖται, διαιωνιζόμενον καὶ κοινοποιούμενον καὶ μεταβιβαζόμενον εἰς τοὺς αἰῶνας ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν αὐτῇ μόνῃ, τοῦθ' ὅπερ καθιστᾷ τὴν « ἀποστολὴν » ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ — ὑπὸ οἰανδήποτε καὶ ὁσηνδήποτε εὐρύτητα καὶ ἐὰν ἤθελεν ἐκληφθῆ αὕτη — θέμα οὐδόλως ἀπτόμενον τῆς οὐσίας καὶ τοῦ βαθυτέρου εἶναι αὐτῆς, ἀλλὰ ἔργον αὐτῆς παραμένον πάντοτε ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν εὐθυνῶν καὶ ὑποχρεώσεων αὐτῆς.

Ἀπὸ ταύτης τῆς πλευρᾶς φαίνεται καὶ εἶναι σχολαία πᾶσα ἐξίσωσις τῶν ἐνοιῶν τῆς « ἐνότητος » καὶ τῆς « ἀποστολῆς » τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἀναγωγὴ ἀμφοτέρων ἐξ ἴσου πρὸς τὸ εἶναι αὐτῆς. Ὡς πρὸς δὲ τὸν Προσηλυ-

τισμόν, οὗτος κατ' οὐδένα θεολογικόν ἢ ἐκκλησιολογικόν λόγον δύναται νά ἀναχθῆ εἰς τὰς μορφάς τῆς « ἀποστολῆς » τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἄλλωστε καὶ οὐδεμία μορφή « ἀποστολῆς » τῆς Ἐκκλησίας δύναται νά ἀναχθῆ εἰς τὸ « εἶναι » καὶ τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπιτραπέιτω ἡμῖν νά θεωρήσωμεν τὴν θεολογικὴν ταύτην συζήτησιν τοῦ θέματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἐπαρκῶς γενομένην μέχρι τοῦ νῦν, καὶ τὸν Προσηλυτισμόν ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ μὴ στηριζόμενον, ἀπὸ γε πασῶν τῶν ὡς ἄνω πλευρῶν, ὑφ' ἃς ἐξητάσαμεν τοῦτον, καὶ μὴ εὐοδουμένην ποσῶς τὴν δυναμένην νά διατυπωθῆ ποικίλην αἰτιολόγησιν αὐτοῦ.

(Συνεχίζεται)